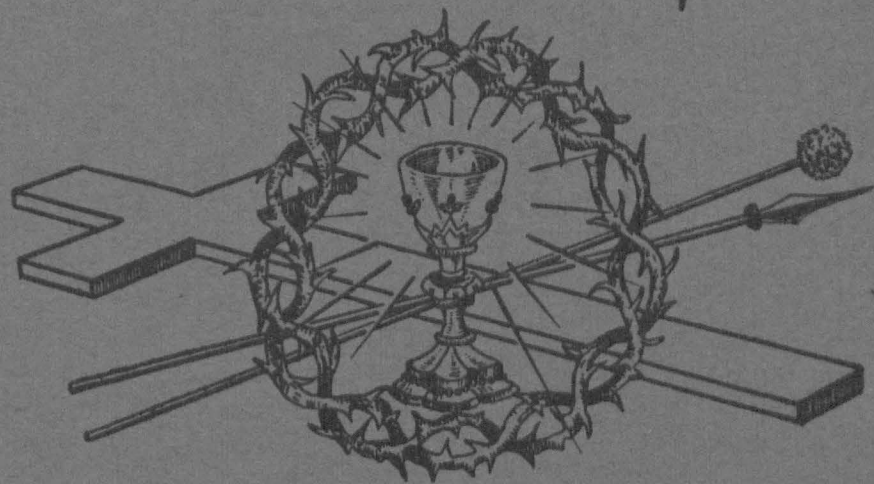

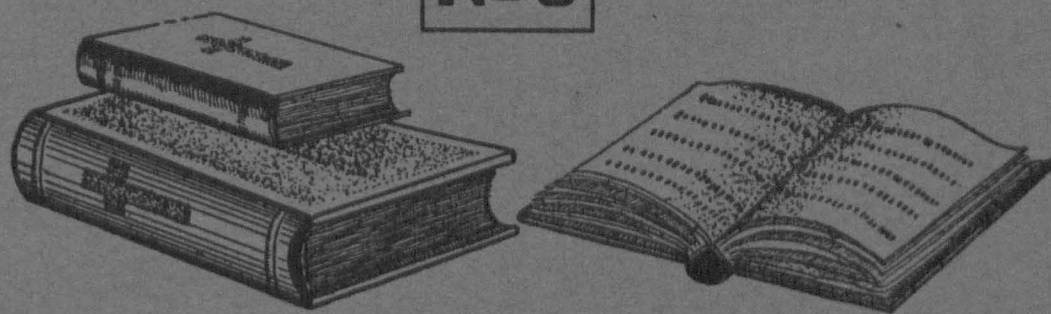
У.А.П.Ц.

БЮЛЕТЕНЬ

БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
АКАДЕМІЇ

№ 3

БАВАРІА
1947

На правах рукопису
Printed as a manuscript

У. А. П. Ц.

БЮЛЕТЕНЬ
БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ
АКАДЕМІЇ

Ч. 3

U. A. O. Ch.
THE BULLETIN
OF THE THEOLOGICAL-PEDAGOGICAL
ACADEMY

Nr. 3

МЮНХЕН 1947 MUNICH

УКРАїнСЬКІЙ
Б. 216/1
МУЗЕЙ-АРХІВ

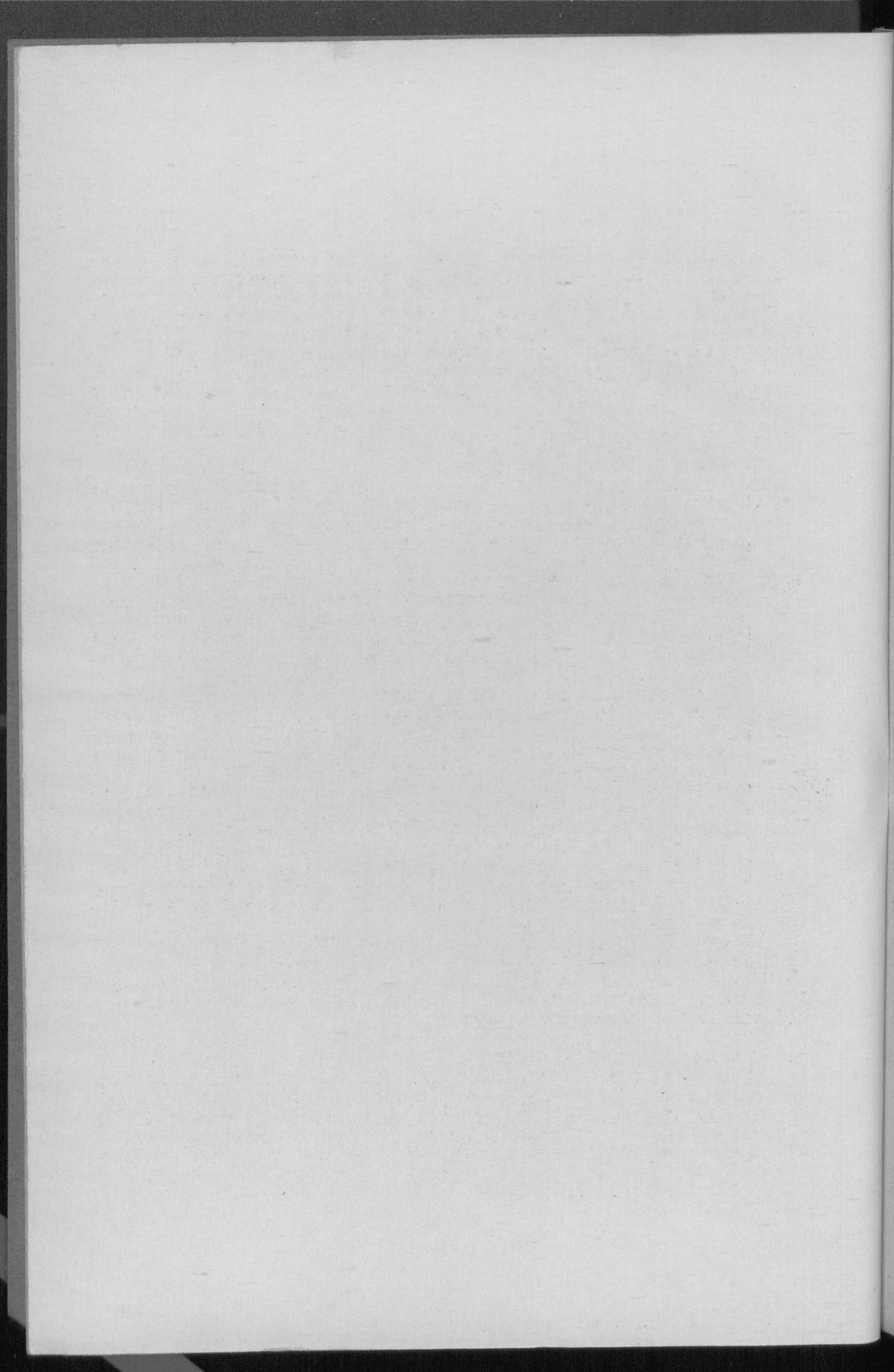

Його Високопреосвященство Високопреосвященніший Митрополит

Полікарп

Голова Собору Єпископів і Св. Синоду

Почесний Куратор Богословсько-Педагогічної Академії У. А. П. Ц.

ДНІ ВЕЛИКОГО РЕЛІГІЙНОГО ПІДНЕСЕННЯ І НАСНАГИ

Визначні події в житті української автокефальної православної церкви – сесія Священного Синоду і Собор Єпископів, скликані в Мюнхені, і приїзд сюди Голови УАПЦ Високопреосвященішого Митрополита Полікарпа та всього Єпископату викликали серед мюнхенського українського громадянства величезне піднесення і радість та сприяли ще більшому згуртуванню вірних навколо церкви.

Особливий ентузіазм викликала та обставина, що відвідини Мюнхенським Митрополитом збіглися з 15-річчям його єпископського служіння, і мюнхенські українці мали можливість особисто побачитися з ювілянтном і привітати його з нагоди цієї знаменної дати в житті і його і всієї Церкви.

Незабутні спогади залишили дні перебування в Мюнхені Митрополита та інших високих достойників церкви. Думки всіх мюнхенських українців линули туди, де засідала сесія Синоду, а пізніше – Собор Єпископів. Масово відвідували вірні церкву, коли Богослужбу відправляли високі гості, а урочиста Академія з нагоди ювілею Митрополита своєю величавістю і святочністю перетворилася на велику українську національно-патріотичну маніфестацію.

10-го травня під головуванням Митрополита Полікарпа відбулася 4-та сесія Священного Синоду, в роботах якої взяли участь також Архiepіскоп Михаїл та Єпископи Мстислав і Платон. Сесія пройшла на високому діловому рівні та розв'язала цілу низку різних церковних питань.

11-го травня в Свято-Покровській Церкві зібралися на урочисту Службу Богу маси українців обох віровизнань, православні білоруси, естонці, лотиські, греки, також лютерани та деякі інші чужинці. Митрополитові Полікарпові, що прибув на Богослужбу, було влаштовано зворушливу зустріч. На вулиці біля митрополичого авта зустрів і привітав Митрополита від Братства Святої Покрови і Церковної Ради інж. Архангельський, який доручив високому гостеві видання Братства. Від Сестрицтва вітала Наталка Гаврилюкова, від жіноцтва і дітей Митрополитові піднесено китиці живих квітів.

Перед входом до церкви Високопреосвященішого Полікарпа зустрів з хлібом та квітами титар М. Гікавий. У дверях церкви передав привіт настоятель о. Протоєрей Леонид Долинський, який відзначив діяльність Владика за 15 років.

Літургію відправили єпископи Платон, Вячеслав і Сергій у сослужінні численного духовенства та двох Протодияконів. На Службі Божій були присутні Високопреосвященіший Митрополит Полікарп, Архiepіскоп Михаїл та Єпископ Мстислав. Гарно співав церковний хор під орудою диригента Куриленка.

Після читання Євангелії з проповіддю про діяльність Митрополита виступив Єпископ Платон.

У своєму слові Єпископ Мстислав оповів про обрання Високопреосвященішого Полікарпа Єпископом 15 років тому, відзначивши, що звістку про це вся Волинь зустріла, як всенародне свято.

По закінченні Богослужби Митрополита привітали делегації від Авгсбурга, що піднесли Ювілянтові поздоровчу адресу від Регенсбурга та інших таборів, а також від української молоді.

Дякуючи за привіти та бажання, Владика Полікарп благословив усіх та закликав до єдності, до любови ближнього та навів відповідні слова зі Св.Письма.

Увечері того ж дня Митрополит Полікарп і Єпископ Мстислав відвідали табір Шляйхсгайм, де на честь дорогих гостей було влаштовано урочисте прийняття, підчас якого представники громадянства вітали Ювілянта, бажаючи йому довгих років життя.

12.травня відкрився Собор Єпископів. З Парижу, з Констанци, Гамбурга, з Ганновера, з Регенсбурга, з Кіссінгена, з Авгсбурга, з Есслінгена, з Ергольдінгу, з Карльсруге прибули до Мюнхена для участі в Соборі високі достойники Церкви. В засіданнях Собору взяли участь: Високопреосвященіший Митрополит Полікарп, Архієпископи: Ніканор, Ігор, Михайл і Геннадій, та Єпископи: Мстислав, Григорій, Сильвестр, Платон, Володимир, Вячеслав і Сергій. На Соборі обговорено питання про з'єднання американської, канадійської та європейської українських православної церков. Собор виніс рішення про з'єднання, здійснення якого доручено Митрополитові Полікарпові та Архієпископові Ніканорові, які поїдуть до Америки. Єпископом УАПЦ на Канаду Собор призначив Владика Мстислава.

13.травня в залі високої технічної школи було проведено святочну Академію з нагоди 15-річчя архипастирської діяльності Високопреосвященішого Полікарпа. Щоб вшанувати Ювілянта з'їхалися з різних країв численні представники громадянства, духовенства, визначні діячі. Серед них Митрополит Александер Пинський зі своїм духовенством, о.Декан Мохнацький від гр.-кат. церкви та багато інших гостей.

Всі присутні захоплено вітали Митрополита, що з'явився на залі. Він звернувся до аудиторії з традиційним українським: "Христос Воскрес".

Урочисту Академію відкрив вступною промовою Ректор Богословсько-Педагогічної Академії Проф.П.Ковалів, який вказав на заслуги Ювілянта над Церквою і Народом на чужині в важких умовах скитальського життя.

З доповіддю про діяльність Митрополита виступив проф.Іван Власовський. Він схарактеризував життєвий шлях Ювілянта, що в часи Української Держави працював віцедиректором департаменту в міністерстві віровизнань, разом з яким й емігрував. У 1922 році прийняв чернечий постриг і в тому ж році був висвячений на священницький стан ієромонаха. Був настоятелем по монастирях і мав великий адміністративний талант. З активізацією церковного життя на Волині там новстало питання висвячення Єпископа українця. Даремний був опір російських клі та інспірованих ними органів польської преси. На єпископа було висвячено теперішнього ювілянта, який в 1932 році зайняв стародавню луцьку катедру, як вікарій Архієпископа.

Прелегент спиняється на наступній діяльності Владика. Служби Божі, що він їх відправляв українською мовою обумовили вимоги і багатьох сіл також служити по-українському. Владика сприяв перекладу богослужбних книг на рідну мову. Він не підписав декларації про підпорядкування московській церкві, і тому безпідставні закиди, ніби відступив він від неї лише в роки війни.

Тяжка ситуація церкви, потреба налагодження адміністрації висунули питання про обняття ним адміністрації православної автокефальної церкви на українських землях, що й було здійснено 24.грудня 1941 року.

Працювати було важко. Потрібні були кадри людей, треба було подбати про утворення українського православного Єпископату, про поширення складу Української Православної Ієрархії. Кілька єпископів було висвячено в Києві.

Але величезні перешкоди робила німецька адміністрація. Втручання у внутрішні справи церкви, заборони Богослужб і викладів релігії, заборона висвячення нових єпископів, заборона собору єпископів та інші удари змушували Митрополита мужньо обороняти церкву.

В січні 1944 р. Владика залишив Луцьк. На чужині жодної праці німці не допускали. Лише з поразкою Німеччини наступила можливість організації церковного життя.

— Великі завдання перед Владикою і Собором в справі об'єднання всіх українських православних церков — Канади, США і скрізь в єдину УАПЦ, — сказав наприкінці доповідач, відзначаючи, що про це вже є ухвали собору єпископів.

Після доповіді чисельні представники різних інституцій склали Митрополитові свої поздоровлення з приводу його ювілею.

Архископ Михайл передав привіт від імени своєї дієцезії.

— Тяжкий хрест несе Владика, — сказав Архископ, — але з нами Господь. Божественна рука підкріплює нас. Ми певні, що діждемося краших часів і 25-річчя Владики зустрінемо в інших лепших умовах.

Від Українського Вільного Університету і Богословсько-Педагогічної Академії, на відкриття якої Ювілянт дав своє благословення, поздоровив Митрополита Ректор Академії Проф. Ковалів

Китиці живих квітів від українських дітей піднесла і привітала Владика 6-річна Оленка Гикава. Далі привітання склали: п. Поготивко від жінок, проф. Корсунський від 20 тисяч українців горішньої Баварії, проф. Мартос від Української Високої Економічної Школи, др. Воробець від Санітарно-харитативної Служби, студ. Івашук від студентства, Братства Святої Покрови і Церковної Ради мюнхенської парохії, студентка Кохно від Спільки Української Молоді, інж. Глушенко від табору Шляйхсгайм, п. Гаращенко від Ініціативної Групи Об'єднання Укр. Авток. Прав. Церкви, проф. Василенко від Обласної Спільки Селян-Емігрантів і Таборової Ради на Фраймані, інж. Трамса від Регенсбурга, о. Протоєрей Данилюк, адміністратор церков великоєсенської області — з піднесенням адреси.

Привітали також голова Українського Допомогового Комітету у Франції інж. С. Созонтов, від філії Ліги Українських Політичних В'язнів В. Мартинець, інж. Томашек від Білоруської Громади. Проф. Розгін оголошує численні телеграми з поздоровленнями Владичі, одержані з різних країв.

Привітання складають єпископи Мстислав і Платон. Останній відзначив, що за старовинним українським звичаєм в ознаменування ювілею треба складати подарунки. Так і зробив Св. Синод, асигнувавши для студентів трьох вищих високих шкіл по тисячі марок.

Зі зворушливою відповіддю на привітання виступив Ювілянт.

— Улюблені! — сказав Владика, — сердешно дякую Вам за любов до мене, що виявилася у сьогоднішній урочистості. Дякую всім, що привітали і що прийшли зокрема Владичі Александру і всім єпископам. У житті я йшов все прямим шляхом, бо знав, що це вірний шлях, хоч доводилося і багато перетерпіти. Тепер треба з'єднати всі укр. авток. прав. церкви в одну УАПЦ і при допомозі Бога, ми це зробимо. Божа воля невідома. Але треба не тільки на-

діятися, а й твердо вірити в те, що ми повернемося на батьківщину. Колись німецький генерал-губернатор сказав мені, що після перемоги зітре з лица землі всіх, хто противиться йому, а я відповів, що нарід наш все ж буде жити. Так і станеться. Нехай же Господнє благословення буде над вами від нині і до віку.

На закінчення Академії виступила капела бандуристів під мист.керівництвом Григорія Китастого і диригуванням Володимира Божики.

Григорій Китастий привітав Владика і відзначив, що як колись кобзарі ходили від села до села, співаючи про Матір Божу Почаївську, Гергія Побідоносця, народніх героїв, так і вони, бандуристи, ходитимуть і співатимуть по всіх світах, поки не повернуться на батьківщину.

Капела приспівала: "Христос Воскрес", "Ісполла еті деспота", "Оф зійшла зоря", "Дзвін", "Встає хмара зза Лимау", "Гей злітались орли", "Думи", "Ой літа орел", "Ой у полі жито", "Про Нечая" і "Вставай, вставай народе з руїн". Високомистецьке виконання всіх пісень викликало загальне захоплення всієї аудиторії.

Після концерту Митрополит подякував капелі за високу насолоду, яку дала вона своєю прекрасною інтерпретацією пісень і дум. Всі присутні заспівали "Многая літа" і український національний гімн.

Дні перебування Митрополита в Мюнхені залишилися незабутні. Вони сприяли ще більшому згуртуванню вірних навколо церкви, ще більше виявили велику релігійність нашого народу, яскраво довели, що українські маси міцно об'єднані навколо своєї церкви, що так прекрасно показали саме дні перебування в Мюнхені Митрополита Полікарпа.

ІМАТРИКУЛЯЦІЯ ТА ІНАВГУРАЦІЯ ПРАЦІ СТУДЕНТІВ БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ УАПЦ

12. травня ц.р. в Св.Православній Церкві в Мюнхені Богословсько-Педагогічна Академія святкувала урочисту годину іма-трикуляції студентів та інавгурації праці Товариства Студентів. Свято почалося урочистим молебнем, що його відслужив Високопреосвящений Архiepіскоп Михаїл в асисті двох священників - студентів Академії.

Після молебна Високопреосвященіший Владика виголосив промову з побажанням студентам успіху в навчанні. Далі змістовну промову виголосив Ректор Академії, підкресливши важливість акту вручення Євангелії, ідексів та відзнак Академії, що зобов'язують студентів бути гідними свого покликання служити Церкві і Народові.

Високопреосвященіший Митрополит Полікарп, що був присутній на урочистім святі, як почесний Куратор Академії, привітав професорів і студентів з урочистім святом і побажав якнайкращих успіхів у навчанні, подавши своє Архiepістирське благословення.

На святі були присутні єпископи Укр. Прав. Церкви, що прибули до Мюнхена на Собор Єпископів, а також численні гості, що прийшли вшанувати цю урочистість.

З новими силами, з новою енергією взялися до праці студенти і професори Академії, спільними силами перемагаючи ті перешкоди, що їх витворили важкі умовини еміграційного життя. Твердою ходом вони ступають уперед, сповнені віри, свідомі великого обов'язку служити рідній Церкві і своєму многострадальному Народові.

СЛОВО

Архiepіскопа Михаїла, урядуючого Куратора Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ, виголошене в день імагрикуляції студентів та інавгурації праці Товариства студентів Академії 12.5.1947 року, в присутності Високопреосвященішого Митрополита Полікарпа та членів Собору Єпископів, Ректорату та Професорів Академії.

В ім'я Отця і Сина і Святого Духа!
Ваше Високопреосвященство! Ваше Преосвященство! Високодостоїнний Пане Ректоре! Високодостоїнні пп. Професори! Дорогі питомці!

Подія, що відбувається тут, у цьому убогому храмі, наповнює моє серце таким хвилюючим чуттям, що мені бракує відповідних слів, щоб я міг висловити його, бачучи перед собою сті хні, збуджені очі, повні жадання високих знань, звернені до свого Архiepіастиря, до Ректорату і Професури.

Я думкою лину в далеке минуле, там бачу я інший, величний храм, колони студентів, і серце моє тяжко стискає оця сумна дійсність нашого життя на чужині. Але не безнадія гнітить мою душу, а та недоля, що нас спіткала. Нічого нема дивного в тому, коли в вільній державі, у вільних умовах одні вчаться в високих школах, а інші навчають. Інша річ навчати і навчатися в наших умовах — без права, без матеріальних засобів, без приладдя, без потрібної бібліотеки і навіть без приміщення. Як не дивно, але на жаль, в кінці ХХ ст. ми примушені вдаватися до метод навчання Сократа, Платона, Аристотеля, збираючись там, де є можливість. Не легко це дорогі мої, може й сумно, може це ображає людську гідність! Але, з другого боку, це яскравий показник того палкого прагнення високих знань нашого народу, що не хоче знати туди і з титанічним зусиллям переборює їх, як той мандрівник-турист, що намагається вийти на саму вершину гори.

Наша Богословсько-Педагогічна Академія в недолі зародилася, в муках почала свою працю і тепер живе, переборює злидні, перемагає труднощі і дедалі міцніше стає на ноги, збираючи свої українські богословські сили.

Отже, твердо прямуйте до наміченої мети! Найцінніше те, що здобувається важкою працею в труднощах. Чим тяжча боротьба, тим краща перемога. А ця перемога буде. Наш нарід не може залишитися без високої освіти. Духовна і цивільна освіта — то неодмінна пожива духовного життя нашого народу з давніх часів. Якщо замовкли дзвони Острозької і Видавничої Академії, то наша висока ду-

ховна школа нехай буде продовженням тієї святої славної традиції. Вона мусить стати вогнищем духовної освіти нашого народу, вогнищем для тих знедолених, які злюю долею кинуті поза батьківщину і розпорошені по цілому світі.

Наші скитальці мусять жити серед інших народів. Не може того бути, щоб їх духовні знання були нижчі від інших народів, бо мораль християнська, мораль Євангелії завжди були кодексом нашого народу. Не дивно, що найвидатніші сини нашого народу завжди повторювали той самий клич: "Учітеся". І ми повторюємо, звертаючись до вас, шановні студенти: "Учітеся, учітеся, учітеся!" Учіться для того, щоб потім самі могли навчати. Хай не лякають вас труднощі: трудящому допомагає Бог, і вам допоможе. Церква наша сподівається діждати з вас добрих високоосвічених пастирів. Нарід наш чекає, що з Богословсько-Педагогічної Академії вийдуть високоосвічені, виховані в християнському дусі і в християнській науці вчителі.

З сьогоднішнього дня ви фактично стаєте студентами високої духовної школи. Ви отримуєте індекси і зовнішні студентські ознаки. Нехай все це скаже вам про ваш обов'язок і про ту християнську церковно-народню місію, яку ви берете на себе. Каже Апостол: використовуйте час, бо дні лукаві /Єф.5,16/. Так і ми скажемо вам: спішіть, поспішайте взяти від духовної науки все, що можна взяти. Бо поріділи лави наших вчених богословів, а нам треба поновити ті лави. Носіть ім'я студента Академії з честю, не припустіть вчинка такого, який би принизив ту честь. Розумно і впевнено ідіть до наміченої мети. Будьте уважні до викладачів та їх викладів, бо увага збільшує бажання навчати, а це тільки на користь вам. Щодо нас, то ми прикладемо всіх зусиль до того, щоб здобути вам всі можливі умови для навчання. Разом з індексами від імені нашої Святої Української Церкви дається вам на благословення Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа з Посланнями Апостольськими та Псалтирем. Там ви знайдете пораду і втіху в важких обставинах життя.

Бог же нехай дасть вам розуміння у всьому /2Тим.2,7/, бо з уст Його Премудрість і Розум /Прем.2,6/.

Йому Слава на віки. Амінь.

ПРОМОВА

Ректора Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ Проф.П. Ковалева, виголошена в день іма трикуляції студентів та інаугурації Товариства студентів Академії 12.травня 47.

Ваше Високопреосвященство! Високопреосвященіші члени Св.Собору Єпископів! Високодостойні Гості! Дорогі мої питомці!

Сьогодні ми святкуємо урочисту годину іма трикуляції студентів та інаугурації праці Товариства студентів Богословсько-Педагогічної Академії Української Автокефальної Православної Церкви. Цією урочистістю ми цілковито вже, остаточно закріплюємо в правах студентів Академії, тих синів і дочок нашого народу, що присвятили себе служінню Церкві і Народові.

Шість місяців наполегливої праці - це немалий відрізок часу, щоб переконатися в правдивості тих задумів, з якими ми прийшли до

Академії. Як живий свідок я з певністю можу сказати: так, дорогі мої, ви склали іспит, ви перенесли сувору зиму, люті морози, твєрдо і непохитно прямуючи до наміченої мети. В непаленому приміщенні ви висиджували призначені лекційні години, бо науку ви ставили вище над усе. Ви не ждали перерви на час лютих морозів, як це робили навіть школи німецькі, що мали кращі умови, бо для вас дорогий був час науки. І сьогодні я можу з певністю сказати: так, ви заслуговуєте на те, щоб носити звання студента Академії.

Але перед вами ще багато праці, праці серйозної, наполегливої, відповідальної. Наша Свята Церква і вся наша громадськість покладає на вас великі надії, як на майбутніх пастирів і педагогів. Доля судила вам бути першими репрезентантами і вихованцями Високої Духовної Школи на еміграції. І ви це повинні врахувати й зразково виконувати завдання, яке перед вами поставлене. Сьогодні ми вручаємо оці належні вам речі, що мають для вас символічне значення.

Новий Заповіт Господа Нашого Ісуса Христа, що його ви одержите з рук вашого Архипастира, — це символ високого духовного керівництва. Це символ тієї високої Істини, яку ви маєте пізнати яка вас зробить вільними. Це основа Христової науки, джерело всіх наук. Це — перводжерело богословської науки, настільна книга, без якої ви не можете й кроку ступити у своїх богословських студіях. Христос посилавши своїх учеників на проповідь, сказав до них: "Ідіть, навчайте всі народи..." Прочитайте й запам'ятайте ці слова, записані євангелистом Марком, бо в цих словах іде мова про вашу майбутню пастирську діяльність.

Індекс — це символ вашої првности. Тут заховується таємниця вашого знання, яке ви маєте здобути в Академії. Це свідчення ваших знань, ваших успіхів в навчанні. Отже, дорожійте ним, бережіть його, як зіницю ока.

Оцей значок — це емблема, яка повсякчасно має нагадувати вам бути достойним свого покликання, оберігати честь Академії перед навколишнім світом. Ви повинні пам'ятати, що ви не просто студенти, а студенти з високими моральними обов'язками; що маєте служити прикладом людини-християнина, як майбутні пастирі і вихователі молодого покоління. Такий сенс цього значка, з такою метою ви його одержуєте.

Прийміть же, дорогі мої, оці регалії науки! Будьте достойними їх носіями на славу нашій Церкві, на славу нашому Народові!

—...—

НАПРЯМНІ ПРАЦІ Т-ВА СТУДЕНТІВ БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ

АКАДЕМІЇ УАПЦ В МІНХЕНІ.

Студ. В. Івашук.

I.

Т-во Студентів Педагогічно-Богословської Академії має за завдання допомогти Академії виплекати відповідні наукові, богословські та педагогічні кадри, що будуть могли забезпечити правильний розвій нашої Святої Автокефальної Православної Церкви та її життєвих завдань серед нашого народу та завдань, що вистають з духа нашого часу. I/

I/ Дивись "Бюлетень Богосл.-Пед.Акад." ч.2 стр.38-39 "Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ в світлі завдань сучасного християнського руху".

Завдання ці дуже великі і трудні навіть у часах нормальних. В сьогоднішніх часах, в часах загального світоглядного розгублення та морального упадку вони незвичайно відповідальні. Вони тим більші, що велику частину молодого покоління, вихованого в різних антирелігійних організаціях та духовому нігілізмі, треба передусім допровадити до народження в їх серцях Христа, про якого вони нічого правдивого не знають, не розуміють Його й не відчувають. А велику частину старших тих, що визнають християнство тільки формально, треба допровадити до того, щоб воскресити в їх серцях живого Христа, допровадити до того, що форма і зміст в нашій Церкві і школі нормально розвивалися та щоб вони могли виконати ті життєві завдання, що перед нами ставить час.

II.

Розуміння тих основних завдань своєї праці причинилося до того, що Товариство Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ окреслило себе в статуті як товариство самовиховного та ідеологічного характеру. Ціла суть Товариства виражається в:

- 1/ ясному світоглядному становищі,
- 2/ відповідній програмі праці,
- 3/ методичності праці,
- 4/ загальній активності студентів.

III.

Основною ціллю Т-ва, як каже § 3 статута, є плекати християнський світогляд, плекати та поширювати ідеї християнства та ідеологію української православної віри серед української високошкільної молоді та українського суспільства взагалі. Згідно з тим Т-во буде своє життя й працю у сучасному та веде її під кутом майбутнього на базі продовжування наших славних традицій, особливо традицій національно-релігійних з періоду раннього християнства на Україні, на базі глибокого розуміння та сприймання ідей християнства на тлі сучасного життя. Тому система поглиблення релігійно-морального життя серед нашого суспільства та формування національно-релігійного світогляду є першим і почесним обов'язком загалу студентства.

Базуючись у своєму житті на праці для нашого сучасного й майбутнього на наших позитивних традиціях, Товариство цілком не замикається від найновіших здобутків культури та цивілізації інших західно-європейських країв і світу. Сприймання, однак, тих здобутків має відбуватися згідно з нашими психічними властивостями, такими, як висока релігійна моральність, любов до свободи й толерантність та справжніми потребами нашого народу.

Вся праця Товариства має розвиватися в двох напрямках:

а/ В напрямку внутрішньому через систематичне поглиблення студій, відповідного оволодіння студіями, які для майбутньої своєї професії, як пастиря й педагога є необхідними /філософія, психологія, гермітика тощо/; через систематичне поглиблення загально-освітньої, культурної та суспільно-релігійної праці Громади; через систематичне поглиблення звичок і любови до церковної богослужбової практики.

б/ В напрямку зовнішньому через трактування цілості праці Громади, як одну з ланок праці нашої Академії нашої УАПЦ та нашої еміграції взагалі, що буде виражатися у плануванні та реалізації стислого та систематичного контактування з з професорським складом Академії, Церковним Управлінням та Братством при УАПЦ, іншими громадсько-суспільними та харитативними

українськими організаціями, участь в опіці над хворими, сиротами та інвалідами, узгоджуванні з ними загальних напрямних праці та здійснюванні спільних наших завдань, особливо в культурно-освітній та суспільно-релігійній діяльності.

Поминаючи тут справу поглиблювання фахової освіти, яку нормуватимуть окремі правильники богословсько-філософської та природничо-наукової секції, на які під ^{їм} оглядом ділитися ціла Громада, підкреслюємо, що культурно-освітня та суспільно-релігійна праця буде проводитися систематично за календарним планом праці передусім на тижневих зборах Громади як цілості.

При доборі тем рефератів, призначених на студентські сходи, маємо уникати тем вузьких, чисто спеціальних, які будуть оприлюднюватися на сходинах згаданих фахових секцій, а будуть братися під увагу теми загального характеру, яких розуміння необхідне кожній культурній людині, а з якими окремі групи студентів, спеціалізуючись у вибраних фахах, при своїх студіях не зустрічаються або запізнаються з ними у недостаточній мірі або невідповідній формі. Особливу увагу Громада присвячує богословсько-філософським та педагогічним наукам, опрацьовуючи окремі теми так, щоб поглиблювати розуміння тих проблем та поборювати евентуально існуючі у Громаді, оперті на світоглядних різницях, дисонанси та приваць студентів до вищого розуміння справи, до мислення релігійними та педагогічними категоріями, до вмільости співпрацювати зі собою та старшим громадянством, консолідувати всі свої сили для спільного найвищого добра.

Незалежно від тих форм культурно-освітньої праці, організованих на терені Громади, студенти будуть брати участь індивідуально й групово у відчитих богословського факультету Академії, Українського Наукового Товариства, Українських Академічних Вечорів, місцевого й позамісцевих Братств УАНЦ, відчитих Всесвітнього Братства Христа та відчитих інших українських студентських громад та студентських громад чужинців.

В такий спосіб через плинну та відповідно опрацьовану тематику Громада буде поглиблювати інтелектуальні сили студентів, глибоке розуміння порушуваних проблем, розуміння духа часів минулих, сучасних та відповідне наставлення емоційно-патріотичне до нашого майбутнього.

При цьому, однак, Громада не забуває ні на мить, що розуміння даних справ та емоційно-патріотичне наставлення до них — це шойно одна сторона повновартісної людини, не забуває, що навіть при найкращій організації культурно-освітньої праці та при найкращому витворенні релігійно-патріотичної атмосфери у Громаді не досягнеться найвищої цілі, до якої кличе нас Академія, коли не узгляднимо виразно у цій праці кожного студента зокрема, виходячи з заложення, що всі ми рівні перед Богом, Батьківщиною й обов'язками зглядом них, що приналежність кожного студента зокрема до своєї національної спільноти не вистарчить виявляти тільки гарними словами, відвідинами сходин, або вплачуванням членських вкладок, а повсякденним своїм суспільним чином, прикладним своїм відношенням до Церкви, Академії, Братств, згідним зі своїм найвищим розумінням справи, совістю, високим розумінням своїх обов'язків тим більше, що ми на чужині.

Тому окрім своїх студійних обов'язків, кожний студент Громади має моральний обов'язок конкретної праці у Громаді серед ширшого нашого громадянства.

До такої праці зараховуємо працю в: управі Братств та Громади, її референтурах, керівництві фахових секцій, участь в гуртках самоціяльності, праці в редакційній колегії студентського журналу, систематичне дописування до свого журналу та до інших часописів про життя й працю Громади, участь у культурних зв'язках з іншими студентськими осередками та чужинцями, участь в церковних хорах, виїзди до Братств, таборів з рефератами, участь в харитативній службі та інших громадських працях, участь в організації фахових курсів, різних релігійних та культурно-освітніх імпрез, товариських вечірок і т.д. Предмет, ^{праці} обраної згідно з заінтересуванням студента, вписується до його картотеки. Вслід за тим канцелярія Студентської Громади провадить її облік, ілюструє наслідки тієї праці у формі діаграм та графіків, обговорює у студентській пресі на студентських сходинах та на спільних засіданнях зі своїми професорами. Таке наставлення до справи праці у Громаді, як ланки праці нашого громадянства взагалі, причиниться до того, що вся праця у Громаді буде зусилля не одиниць, а студентського загалу, впливом їх стримлень та прагнень, будуть стало рости кадри працівників студентської організації, всі члени Громади будуть фактично заправлятися у праці в пізнішому житті; при допомозі співпраці між собою дійде до цілковитого життя студентського загалу, бо ніщо так не зближає людей, навіть людей скрайніх переконань, як зустріч при конкретній, спільній праці, як спільне поконування різних труднощів у ній для спільної мети.

Щоб праця у Громаді була цілеспримована, могла правильно розвиватись під оглядом організаційним та методичним і щоб могла охопити нею кожного окремого студента, передбачується її диференціація на такі ділянки:

1/ бібліотека й читальня, 2/ гурток мистецької самоціяльності, 3/ літературна секція, 4/ секція рефератів, 5/ імпрезова секція.

Всі секції працюють за календарними планами, уложеними їх керівниками, затвердженими віділом Товариства та Ректоратом Академії. В кожній секції та гуртку працює тільки осіб, щоб праця у них не була переобтяженням окремих студентів та перешкодою у солідному відношенні до студій. Правильне планування праці, враховування актуальних внутрішніх потреб студентів, відповідна організація та метода праці як рівнож правильний розподіл праці між окремих студентів є запорукою її успішного розвитку та виховного впливу.

Формою праці, що буде зазублюватися за працю наукового характеру, що її, як згадано вже, будуть нормувати окремі правильники, затверджені Ректоратом Академії, праці, яка одночасно буде мати характер культурно-освітній, бо буде вичерпувати теми посередньо зв'язані зі студіями, будуть академічні семінари, влаштовувані систематично під керівництвом приділеного Ректором професора Академії та при стислій співпраці з усіма професорами. Та систематична співпраця студентів зі своїми професорами, та взагалі зі старшими, крім того, що буде забезпечувати правильний розвиток наукових заінтересувань студентів та наслідків їх праць, має одночасно причинитися до поглиблення вмилости співпрацювати зі собою, взаємного пошанування своєї думки, діяння в житті і праці методами синтези сил фізичних і моральних. Систематична співпраця студентства з їх професорами, та взагалі зі старшим громадянством, особливо з представниками наукового світу, уможливить наростаючим молодим громадським кадрам якнайповніше засвоїти здобу-

тий досвід батьків, дасть змогу пізнати об'єктивно ясні й темні сторінки нашого минулого. Безліч питань і проблем, що пригнічують у сучасному переломовому історичному моменті нашого життя уми нашої молоді, буде легше розв'язана при допомозі старших, що помічною рукою, порадою, особистим прикладом та батьківським словом можуть мати вирішний вплив на дальший духовий та моральний ріст молоді індивідуальності кожного студента. В цей спосіб поглиблюватиметься правильний розвиток нашого суспільства. Праці на теми популярно наукові, на теми, зв'язані з актуальними питаннями нашого життя еміграційного й життя взагалі, що пройдуть своє обговорення на семінарах, будуть виголошені окремими студентами на зібраннях братств та зібраннях нашого громадянства по таборах. Окрім цього, ті з них, що будуть мати значення проповідей, можуть бути часом виголошені в церквах.

Крім чисто конкретної праці Громади передбачуються систематичні дискусійні вечори, в яких буде брати участь загал студентства та на які будуть запрошені професори Академії. Завданням тих дискусійних вечорів буде допомогти студентам знайти лінії стичні їх думок з думками старших, з думками тих, що працюють для нас, з нашими співпрацівниками, та з думками тих, що хоч такими співпрацівниками не є з причин світоглядних різниць, але ними можуть стати при нашій добрій волі. При допомозі відповідної виміни думок та вироблювання пошани до думок інших мислення буде поглиблене, суб'єктивне мислення буде ступнево ставатися мисленням об'єктивним, мислення одиниць буде ставатися мисленням громади й народу, що в свою чергу поглибить органічну єдність нашого суспільства та цілеспрямованість його праці. В плани таких дискусійних зібрань влучені будуть наступні теми:

а/ теми зв'язані з аналізом власного духового стану та аналізом тих перешкод внутрішнього характеру, що їх для успішного виконання наших завдань необхідно перебороти.

б/ Теми, зв'язані з ґрунтовною кристалізацією власного світогляду та вироблювання загального державницького світогляду, що його коріння криються в перших століттях нашого свідомого заіснування як народу, тобто християнського світогляду.

в/ Теми, зв'язані з поглибленням розуміння своєї батьківщини та своєї Церкви на тлі подій і явищ у світі взагалі та на тлі сучасного християнського руху зокрема.

г/ Теми зв'язані з поглибленням методики праці, як необхідного чинника успішності праці студентської організації та праці взагалі.

Сурогат до дискусій у формі коротких рефератів подають наші професори або самі студенти.

Всі основні праці світоглядного, програмового та методичного характеру мають друкуватися у студентському журналі, Богословському збірнику або Бюлетені Академії.

ПРАЦЯ БОГОСЛОВСЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ АКАДЕМІЇ УАПЦ

В важких умовах розпочала свою працю Богословсько-Педагогічна Академія, не маючи приміщення ні для аудиторій, ні для студентів. Але час вимагав розпочати навчання незалежно від обставин й умов. Дата 17.листопада 1946 року, дата урочистого відкриття Академії в Мюнхені, ця історична дата започаткування власного духовного закладу УАПЦ на еміграції поставила перед

Адміністрацією Академії, перед Ректоратом і Кураторією, завдання започаткувати працю не на словах лише, не на пайці відповідних анкет, а на ділі, відразу приступити до навчання.

Вже на другий день після відкриття /18.листопада/, прочитав свою першу вступну лекцію про "Злототверхий Київ" проф. Повстенко. Ця перша вступна лекція в Академії була разом з тим і першою публічною лекцією, на яку прийшло багато громадян послухати про свою рідну столицю, подивитися в дія-позитивах на її чудову архітектуру, на її пам'ятки старовини. Через те й лекція ця читається в зовсім іншому, не призначеному для Академії приміщенні.

Другу вступну лекцію прочитала проф. Н. Полонська-Василенко на тему про значення церкви в історії українського народу. Це була перша аудиторна лекція, яку з таким інтересом послушали майбутні пастирі й педагоги. Такою аудиторією деякий час служив притвор Св.-Покровської Церкви в Мюнхні. Трохи пізніше в тому ж приміщенні звільнилась напівзруйнована кімната, яка й сталася аудиторією й канцелярією одночасно. Та ще й до того незабаром прийшла сувора зима. Приміщення не опалювалося зовсім. Але навчання ні на один день не переривалося. З кожним днем включались нові й нові дисципліни, відповідно до навчального плану Академії, і на сьогодні читаються майже всі дисципліни, заплановані для першого року навчання: Св. Письмо, історія церкви, історія України, церковне право, історія філософії, логіка, історія педагогіки, християнська соціологія, грецька мова, старослов'янська мова, історія української літератури, історія, теорія і практика церковного співу та інші.

Найбільшою запорукою успішної праці є висока свідомість студентів, свідомість того священного обов'язку, до якого вони покликані. Через те з таким інтересом вони слухають лекції професорів. Один з професорів Академії, що читає історію філософії й логіку проф. Д-р Дм. Чижевський кілька разів підкреслив цю високу рису його аудиторії, висловлюючи велике задоволення своїми студентами.

З другого боку треба віддати справедливість і професурі Академії, що не зважаючи ні на які важкі умови праці самовіддано виконує свій священний обов'язок перед Церквою, перед народом, виховуючи кадри майбутніх пастирів і педагогів. Треба сказати, що більшість професорів мешкає поза Мюнхеном, на периферії, й доїжджати сотні кілометрів та ще й в люті морози — не легка річ.. Честь і слава нашим поборникам науки і відданим працівникам нашої богословської освіти!

Крім аудиторного навчання, Академія веде систематичну працю наукову. Відбулося наукове засідання Богословського факультету, на якому були прочитані теж наукові доповіді: 1/ Освіченість українського народу в часи раннього християнства /проф. П. Ковалів/, 2/ Церква і культура великокняжої України-Руси /проф. Н. Полонська-Василенко/, 3/ Матеріали до історії університетської і богословської освіти в Україні /проф. І. Розгін/, 4/ Богословсько-Педагогічна Академія в світлі завдань сучасного християнського руху /студ. В. Івашук/.

Академія видає "Бюлетень" і "Збірник богословсько-наукових та церковно-історичних праць", а також іде підготовча праця до видання студентського органу "Спудей". Окремим виданням Академії вийшли праця проф. П. Ковалева "Ранні христия-

янство на Україні в світлі пам'яток У-ХІУ ст.". /Матеріали до історії української церкви/. Готова до видання праця проф. Г. Ващенко "Християнство й мораль".

Ведеться підготовча праця до видання курсів лекцій з різних дисциплін. Вже підготовляється курс історії філософії і логіки, частина курсу грецької мови, курс історії педагогіки, вступ до богослов'я. Готується курс латинської мови та канонічного права.

Треба сподіватися, що праця піде ще інтенсивніше, коли Академія здобуде власне приміщення в Мюнхені, або поза Мюнхеном. В зв'язку з тим, перед Академією стоїть ще завдання великої ваги — широко розгорнути виховну працю серед студентів, створити відповідний режим у побуті студентів, організувати практику церковного богослужіння, створити академічний хор та інші.

Дальші наші успіхи в праці залежатимуть від двох чинників: 1/ від моральної підтримки нашої громадськості і 2/ від матеріальної бази. Тільки при цій умові Академія зможе й далі розгортати свою навчально-педагогічну й науково-дослідчу працю.

ДРУГЕ НАУКОВЕ ЗАСІДАННЯ БОГОСЛОВСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ

В програмі засідання такі реферати:

1. Ректор Академії, Проф. П. Ковалів: "Ранні джерела церковно-літературної мови".
2. Проф. Д-р Н. Василенко-Полонська "Київський Митрополит Іларіон".
3. Проф. Г. Ващенко: "Наукова підготовка богослова".
4. Проф. Д-р О. Сглоблин: "Архидиакон Варлаам Шишацький".
5. Проф. Н. Кибалюк: "З історії Української Апостольської Православної Церкви".
6. Прот. Я. Кравчук: "Агіографія до часів Меровингів".

Тому, що з незалежних причин прелегенти проф. Н. Кибалюк та прот. Я. Кравчук не змогли прийти на засідання — їх реферати /5-6/ відпали. Замість цього прот. П. Калинович прочитав проповідь: "Сила Воскресіння".

Засідання розпочалося молитвою "Отче наш". Після цього п. Ректор, відкриваючи засідання, у вступному слові схарактеризував цілі цього, як і майбутніх засідань. Ціль засідання — прослухати та обміркувати подані в програмі наукові праці, які мають бути видрукувані в академічному "Бюлетені". Праці ці писані на теми, які мають відношення до учбового академічного матеріалу, бо таке побажання Св. Синоду УАПЦ. Ясна річ, що вони мають також і безпосередньо наукове значення, бо вони в ненормальних умовах скитальщини з-за браку бібліотек, джерельних матеріалів, архивів, заповняють до певної міри прогалину в ділянці богословської науки та літератури, будуть вкладом у неї й послужать студентам взірцем в їх наукових починах. Тому на закінчення свого слова п. Ректор закликав студентів в обов'язковому порядку до активної участі в наукових засіданнях Академії.

З черги в. о. Продекана прот. П. Дубицький в заступництві декана богословського факультету Архидиакона Михаїла, який з незалежних причин не прибув на засідання, уділив слова

п.Ректорові для прочитання ним реферату на тему: "Ранні джерела церковно-літературної мови". В своєму рефераті п.Ректор, проф.П.Ковалів, : 1/ довів, що джерелами церковно-літературної мови була мова староболгарська. Вплив її відбився на лексиці мови. Домінуючий зміст творів ранньої доби християнства – церковний. 2/ Вказав на спільність слов'янських мов та розмежування мови церковної і мови письменників. Характеристичною ознакою церковної мови є її релігійне забарвлення.

По заслуханні цієї доповіді на внісок п.Ректора обговорення праць відложено на кінець засідання, тобто після заслухання всіх рефератів, передбачених програмою. Тому п.Ректор уділив слова наступному прелегентові проф.д-р Василенко-Полонській Н. Її тема – "Київський Митрополит Іларіон".

У вступі проф.Василенко-Полонська зазначила, що історія не зберегла нам імени першого Київського Митрополита, а це тому, що першими митрополитами в Україні були без сумніву чужинці і тому народня пам'ять не зберегла їх імен. Перше ім'я, яке маркантно виступає в нашій глибокій минульщині – це Іларіон. Його наставлено на митрополита Собором Єпископів у відміну звичаю, бо перед тим поставляв київських митрополитів візантійський патріарх. На тлі тих скуких даних, що залишили нам джерела з життя митрополита Іларіона, в дальнішому, шан.прелегентка, з питомою їй барвистістю та легкістю стилю змальовує не тільки епоху митрополита Іларіона – часи князя Ярослава Мудрого, але на підставі твору митрополита "Слово о законі і благодаті" часи до і в час княження Володимира Великого. "Слово" є не тільки панегириком на честь князя Володимира, але воно свідчить про автора, як великого патріота. Слово це пересякнуте наскрізь безмежною любов'ю автора до своєї віри, своєї батьківщини, до свого народу і свідчить про велику ерудицію митрополита Іларіона. Аналізуючи цей твір постає питання, де міг здобути митрополит таку високу освіту? Відповідь лише може бути одна: культура в Україні була старша чим звикли ми це приймати. Як доказ, шан.прелегентка наводить рівнож "Слов'янську Реймську Євангелію", на яку складали присягу французькі королі. Є думка, що її спровадив до Франції митрополит Іларіон, який був тоді ще священником і був у свиті княжни Анни, дочки Ярослава Мудрого. Внісок прелегенти: Київська держава не починала культурного життя з прийняттям християнства. Християнство було вивершенням його.

Наступна з черги була доповідь проф.Г.Ващенко: "Наукова підготовка богослова".

В своїй праці проф.Ващенко зазначив, що передумовою успіху майбутнього пастиря в його пастирській праці є високосвіченість. Як здобути її? Отож підготовка до наукової праці мусить бути систематична. На систематичність наукової підготовки складаються наступні чинники: а/ любов до істини, б/ скромність, в/ ґрунтовність зазнайомлення з даною темою, г/ цілість опрацювання і д/ точність, логічність та ясність мови. Крім того належить уникати фалшивості вченості, надмірності оперування цитатами. Богословська Академія на еміґрації повинна впровадити методу писемних вирав, бо усна /жива/ мова різниться від писаної. Перша в більшості – це діалог, друга – монолог. Остання виробляє стиль.

Проф.д-р О.Оглоблин в своїй праці: "Архiepіскоп Варлаам Шишацький" доводив слідує: Архiepіскоп Варлаам Шишацький

яскрава постать своєї епохи. Російська історична наука сминала особу "опального" Архiepіскопа, або ж тенденційно освітлювала силуетку цього визначного патріота українця. На тлі докладної біографії архієпископа шан.прелегент накреслив трагічну долю Архiepіскопа і шукання ним шляхів до незалежнення української церкви від Москви на переломі століть XVIII-XIX, кінцевим етапом якої була присяга архієпископа на вірність Наполеонові і вказав посеред яких труднощів викристалізовувалась ідея Автокефалії Української Православної Церкви.

Як остання точка програми була послужана проповідь прот. П.Калиновича "Сила Воскресіння". В своїй проповіді високодостоїнний о.прот.вказав, що чудо Воскресіння, яке проповідує ціла природа, міняє настрої людини і підносить гідність християнства над усіма релігіями.

Після прослухання доповідей, тому що запитів до прелегентів не було, на вносек предсідника п.Ректора приступлено до обговорення докладів.

В порядку обговорення праць перший забрав голос проф.д-р О.Оглоблин. Зокрема він зупинився на доповіді проф.д-рН.Василенко-Полонської. Він вказав, що реферат її побудований значно ширше ніж подано у заголовку теми. Доповідачка професор накреслила культурний розвиток нашої глибокої минулщини і довела, що наша культура була значно раніша, чим звикли ми це приймати, а що головіше, наша культура була універсальна. Через це праця проф.Василенко-Полонської являється поважним вкладом в причинки історіографії ранньої доби України.

Студ.В.Івашук ділячись з аудиторією своїми враженнями від прослуханих докладів зазначив, що хоч теми заторкують різноманітні ділянки науки: мовознавство, історію, методологію та гомілетуку, то в основному вони стверджують одне: силу християнства у житті нашого народу.

Проф.Г.Ващенко, доповнюючи свій доклад, бо як сам зазначив, він звик говорити краще чим писати, і пропонуючи перехід від теорії до практики поставив конкретний внесок: над чим фактично працювати? Основне першоджерело для богослова є Святе Письмо. Святе Письмо сприяє виробленню науково-релігійного світогляду. Тому студенти повинні пізнати Св.Письмо якнайосновіше.

Закриваючи засідання та реасумуючи обговорення прочитаних праць п.Ректор проф.П.Ковалів зазначив, що прослухані праці являються не компіляціями відомих уже праць, але вони є продуктом самостійних наукових дослідів наших наукових сил на еміграції. Прослухані цінні праці торкаються різних галузів науки: історії, методології, гомілетуки. Цінна праця проф.д-р Василенко-Полонської з тих часів, з яких історія зберегла нам лише скупі відомості. Велику вартість являє собою розвідка проф.д-р С.Оглоблина. Вартість її побільшується ще й тим, що автор дослідник архівних матеріалів, зокрема архівів Новгород-Сіверщини, які для нас під сучасну пору недоступні. Тому праця його, основана на джерельних матеріалах, об'єктивно поданих, являється великим вкладом в нашу науку. Вона освітлює мало досліджену в нашій церковній українській історіографії епоху. Багатогранна праця проф.Г.Ващенка охоплює у систематичному начерку різноманітні методологічні питання з методології наукової праці, з яких питань, кожне може ставити тему до окремої розвідки, як напр.: а/ наукова праця над першоджерелами, б/ мова писана - мова усна /жива/: їх спільність та різниця, в/ проповідництво /живе слово/ та писана мова /спроба поєднання цих форм вислову

в майбутній діяльності богослова-педагога. Проповідь прот. П. Калиновича дала нам зразок, як має бути побудована проповідь на наукових засадах.

На закінчення п. Ректор подякував шан. прелегентам за поділення ними своїми науковими надбаннями та досвідом з аудиторією, більшість якої були студенти, і надалі просив доповідачів допомагати Академії своєю співпрацею, тим більше, що такі засідання, як відбуте сьогодні, мають велике значення. Засідання таке свідчить про наш розвиток і має свою мету: воно виробляє серед студентства нахил до методологічно-наукової праці.

Проф. П. КОВАЛІВ

РАННІ ДЖЕРЕЛА ЦЕРКОВНО-ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Прийняття й поширення християнства в Київській Русі визначило не тільки зміст і форму письменности, але й великою мірою відбилося на формуванні літературної мови, на лексичному складі. Письменність насамперед задовольняла інтереси християнізованої держави, і література в цей час як змістом, так і формою була переважно церковною, церковно-повчальною. Велику роль в формуванні літературної мови цього періоду відіграв ще й другий чинник: в зв'язку з прийняттям християнства письменність Київської Русі зв'язала свою долю з письменністю Болгарської держави. В основу літературної мови покладено мову богослужбових книг, тобто староболгарську мову 1/. Велика кількість слов'янських текстів іноземного походження, що дійшли до нас від часів Київської Держави, свідчить про болгарський їх переклад з грецької мови, про болгарське їх творення, про болгарську редакцію. 2/

Та не тільки прийняття християнства було приводом до запровадження літературної мови болгарської в мову Київської Держави. Східні слов'яни, предки нашого народу, знайомились з болгарською мовою шляхом ще до прийняття християнства. 3/ Цьому з одного боку сприяла спорідненість і близькість двох мов, носіями яких були дві слов'янські народності, що колись до свого розселення й розгалуження жили спільним політичним, економічним і культурним життям. З другого боку, цьому сприяли постійні зв'язки між цими слов'янськими народами. Наші предки цікавились життям Болгарії, яка на той час в політичному і культурному відношенні стояла на вищому щаблі. В літописному оповіданні про похід Святослава на Болгарію розповідається таке: коли Святослав оволодів болгарсь-

1/ Н. К. Гудзій. История древней русской литературы, 1941, стр. 10, 14. Истрин /Очерки, 36/ вважає за можливе говорити про "церковнослов'янську літературну мову, спільну і для болгар, і для руських".

2/ Акад. А. С. Орлов. Курс лекцій по древне-русской литературе. 1939, стр. 1.

3/ В. Истрин. Очерк истории древне-русской литературе, 1939, стр. 1.

кою столицю Переяславцем, то після повідомлення своїй матері й боярам: "не любо ми есть в Кіеве быти, хочю жити в Переяславци на Дунаи, яко то есть середя в земли моей, яко ту вся блага сходяться: от Грек злато, паволоки /шовкова тканина/, вина, оwoцeve разноличныe, из Чех же, из Угр сребро и комони/коні/ из Руси же скоро /шкіра, пушнина/ и воск, мед и челядь". 1/

Вплив староболгарської літературної мови особливо відбився на розвитку лексичного матеріалу і в першу чергу в усній мові міського населення, надто верхніх шарів його, що їх мова, за твердженням акад. Істрина, була особливою мовою, яка відрізнялася від мови народніх мас. "В ній, мабуть, були деякі фонетичні й морфологічні відмінності, але найголовнішою відмінністю була велика кількість слів". 2/ В нашу давню літературну мову ввійшло багато таких болгарських слів, якими позначалися нові поняття й речі, невідомі до прийняття християнства східним слов'янам. 3/

Домінуючу роль в літературній мові відіграють слова церковного змісту і взагалі слова, що виражають нові поняття, переважно нові релігійні поняття, поняття нової моралі.

Досліджуючи лексичний склад літературної мови ранніх часів існування нашої писемності, ледве чи можна чітко розмежувати староболгарські елементи від елементів живої мови східних слов'ян: багато слів фонетично й морфологічно асимілювались з словами східнослов'янськими; багато болгарських слів зберегли також і свої традиційні форми, як, напр., форми з РА, ЛА, передаючи їх і словам, що споконвіку існували в нашій мові /злато - золото, мрак - морок, прах - порох та інш. 4/. Порівн. сучасн.: влада /давнш. корінь: волод-/, владар, благо /болог-/, храм /хором-/ та інш. Крім того багато слів, переважно церковна термінологія, в зв'язку з поширенням християнства, потрапляло в маси народу; 5/. деякі з них, пройшовши через народню етимологію, приймали іншу форму. Напр., слово КРЕСТИТИ в українських і російських діалектах існує в формі КСТИТИ, КСТИТЬ. 6/

Розуміється, більш чітко зберігались староболгарські елементи в творах церковного змісту і в перекладах з грецької мови, які переважно були теж церковного змісту, але в пам'ятках законодавчих, в літописах, в літературних творах світського характеру їм відповідають східнослов'янські форми або форми змішані на основі східнослов'янській з староболгарським фонетичним чи морфологічним оформленням або на основі болгарській з східнослов'янським оформленням. 7/ Але встановлювати категоричні межі між цими двома мовними системами, до того ж дуже близькими від найдавніших часів їх співжиття, ми не можемо, тому й термін "запозичення" для літературної мови часів Київської Держави не прийнятий. Це Камайдович в "Усанне Болгарском" /1884/ доказував, що мова церковнослов'янська - та коріння давня мова, яка ще в по-

1/ Акад. А. Орлов. Курс лекцій... стр. 17-18.

2/ В. Истрин. Очерк, стр. 70.

3/ М. Максимович. Собрание сочинений, III, 447.

4/ В. Истрин. Очерк, 71. М. Максимович. Собр. сочинений, III, 447.

5/ Е. Будде. Очерк истории современного литер. языка. Энциклоп. сл. Фил. 1908, вып. 12, стр. 7-8.

6/ М. Максимович. Собр. соч. III, 448.

7/ Порівн. Максимович. Собр. соч. III, 441.

ловині IX століття була спільною у Моравів, Болгар, Руських і не мала ще особливих відмітностей від мови східних слов'ян. 1/ Відомий дослідник і знавець старої лексики Срезневський в записці про "Матеріяли", прочитаній на першому Археологічному з'їзді, писав таке: "Староруська мова без сумніву відрізняється від так зв. церковнослов'янської, але важко відокремити ці мови одну від другої, як це, наприклад, дозволив собі один із сербських письменників, складаючи словник староболгарської мови, відокремити його від церковнослов'янської. Таке відокремлення так неможливе, як неможливо нашу теперішню російську мову, яка вживається в розмові, в книгах, в дипломатичних паперах, відокремити від мови народньої. Це в наші часи, маючи на увазі дві умови – неосвіченість і освіченість, ми хочемо принаймні провести межу між мовою неосвічених людей, з одного боку, і книжною мовою людей, що користуються різними іншими мовами і історично освічені, з другого боку. Тепер є можливість провести якесь розмежування. Але в старі часи, як здається, такої механічної межі провести неможливо було б, хоч існує, так би мовити, рутинний засіб для цього; наприклад, слово БЛАГО 1/ – слов'янське слово, а слово ДОБРО – руське. Такою зовнішньою якістю можна керуватися, щоб визначити кілька сотень, а може й кілька тисячів слів; але говорити: це слов'янське слово, а це – руське, можна ризикувати прийняти за слов'янське слово те, що є спільнослов'янське, яке стало нашою власністю разом з християнством". 3/

Коли ми говоримо про неможливість чітко розмежувати двох мовних стихій, що на їх базі розвивалася літературна мова Київської Держави, ми маємо на увазі літературну мову, мову давньої письменності, уявну мову верхніх шарів міського населення Київської Держави, які дуже близько стояли до цієї письменності, що в основі своїй була церковнослов'янською. Цього не можна сказати про мову народу, про мову широких мас людности. Це Каченовський /"Взгляды на успехи российского влтиства", 1811/ писав, що мова урядова і всенародня завжди відрізнялись від мови церковнослов'янської, що богослужбова мова, перенесена на Русь після крещення киян і новгородців, значно відрізнялась від загальноживаної мови. 4/ Так само й Максимович ставив чітко питання про розмежування народньої мови і мови письменності. Він твердив: "Що мова церковна відрізнялась від народньої мови Руси, навіть в найдавніший період її життя, це видно майже з усіх давніх пам'яток". 5/ "Церковнослов'янська мова, – каже він далі –, що вже в давні часи відрізнялась від сербської, болгарської і хуританської, як свідчать про те їх особливості, що їх ми бачимо в давніх пам'ятках, тим більше відрізнялись від народньої російської мови. Вона прийнята разом з християнством як співплемінна мова, на яку були покладені богослужбові книжки. І вона стала молитовною мовою Руси, так само як і болгар, моравів, сербів, хуритан і хорватів; як була вона деякий час у чехів і поляків". 6/

1/ М. Максимович. Соб. соч. III, 69.

2/ Та й тут мова східних слов'ян має відповідний корінь БОЛОГ-. Порівн. назву місцевості БОЛОГОЕ. Див. А. Шахматов. Очерк соврем. русск. литер. языка 1941, стр. 72.

3/ И. Срезневский. Матеріялы для словаря др.-русского языка. I. Предисловие.

4/ М. Максимович. Собр. соч. III, 70.

5/ Там же.

6/ Там же, стр. 69.

В науковій літературі питання про взаємовідносини двох мовних систем — староболгарської і старосхіднослов'янської, з одного боку, і літературної і народної, з другого боку, вирішувалося по-різному. Пережвано в основу тверджень про більшу чи меншу наявність церковнослов'янських елементів в російській літературній мові /досліджень з історії української літературної мови ще не маємо/ кляли фонетичні і морфологічні особливості, майже зовсім обминаючи особливості лексичні. 1/ Тільки останнім часом російські вчені стали приділяти увагу питанню лексики в історії літературної мови. Ми маємо на увазі роботу В.В.Виноградова "К истории русского литературного языка. /Русская речь, 1927, I/ і роботу С.П.Обнорського "К истории словообразования в русском литературном языке. /Русская речь, 1927, I/.

Лексичний критерій в історії літературної мови безперечно заслуговує на увагу. Проф.В.Виноградов мав цілковиту рацію заявити, що "своєрідність літературної мови обумовлена не так фонетично-морфологічною базою, як більше особливостями її лексики, семантики і синтакси". 2/

До таких же висновків прийшов і акад.С.Обнорський. "Цілком зрозуміло, — каже він, — що за фонетичними ознаками питання про церковнослов'янські елементи в нашому словотворенні може бути розв'язане лише в незначній своїй частині. З цього погляду єдиним методологічним шляхом дальшого вирішення питання є взаємне зіставлення самого лексичного матеріалу літературної і народної мови". 3/ В цій методологічній засаді він будує своє твердження, що "народна мова весь час жила своїм природним життям, зберігаючи за собою споконвічну основу і лише випадково нерівно підлягаючи впливові з боку церковнослов'янської мови", що "в своїй суті народна мова, зокрема основи словотворення, її синтаксична будова залишилась поза впливом з боку церковнослов'янської стихії". 4/

Це твердження акад.Обнорського у відношенні до російської мови має силу й для української мови. Українська мова так само споконвіку жила своїм природним життям, тільки подекуди зазнаючи незначних впливів книжної мови з староболгарською основою. І тепер, коли на всю ширинь повстало питання живої мови в церковному богослужінні, саме такою мовою і є та жива народна мова, якою творяться пам'ятки нашої національної культури. Ця мова стала вже й церковною мовою, з тією тільки різницею, що церковна мова має відповідне релігійно-стилеве забарвлення як в галузі лексики, так і в галузі фонетики, морфології і синтакси. Джерелом цього забарвлення і є старо-церковно-слов'янська мова, як перша богослужбова мова в Україні.

1/ Бодуен де Куртене. Отрывки из лекций по фонетике и морфологии русского языка. Филологич. записки, 1881, Пльзниц. История русск. лит-тер. I. 173.

2/ К истории лексики. Русская речь. 1927, I, 90.

3/ К истории словообразования. Русская речь. 1927, I, 79.

4/ С.Обнорський. К истории словообразования. Русская речь. 1927, I, 79. Навпаки ще раніш Шипков зовсім стирає різницю між цими двома мовними стихіями, вважаючи церковнослов'янську мову коренем російської; він доводив, що російська мова "не є наріччя слов'янської мови, а та ж сама мова, що нічим від неї не відрізняється". Таке твердження викликало цілком слушне завваження Максимовича /Собр.соч. III, 70-71: "Не будемо в наш час змішувати поняття про письмове вживання церковної мови на Русі з поняттям про народну руську мову. Треба зовсім усунути філологічну думку про тотожність руської мови з церковнослов'янською, про походження з неї народних руських наріч і про її первообразність для всіх мов слов'янських".

КИЇВСЬКИЙ МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН

Серпанком туману прикриті від дослідника перші часи християнства в Україні. Ні наші українські, ні грецькі джерела не дають нам певних дат, імен перших єрархів, походження їх, національності, не характеризують діяльності їх. До останніх часів історія української церкви не знає імени першого митрополита; не знає його напевно й літописець. Історики церкви називають імена митрополитів Михаїла, Меона, Івана /грека/, Слексія /болгарина/, Теопемита /грека/, що жили в перші 60 років існування української церкви. Всі вони мають одну спільну рису, всі вони – чужинці, греки або болгари, і залишилися чужими українському народові. Тим і пояснюється, що нарід наш не зберіг в пам'яті своїй нічого про них, навіть невідомо, коли саме посідали вони київську катедру.

Перше ім'я, яке яскравим промінням прорізало цю темряву було ім'я митрополита Іларіона. Літописець, оповідаючи про поставлення митрополитом Іларіона, підкреслив, що він був "русин", тобто українець і тому діяльність його набуває для нас ще більшого значення. Іларіон в своїй особі об'єднав високі християнські чесноти з ширкою освітою, блискучим талантом проповідника і глибоким патріотизмом.

Ми мало знаємо про першу половину його життя. За відомостями літопису, Іларіон був священиком улюбленого кн. Володимиром села Берестово коло Києва; потім він виконав печеру на крутому схилі київських гір над Дніпром і оселився там. Так наша церковна традиція зв'язує ім'я Іларіона з початком Києво-Печерського монастиря, з початком пустельництва в Україні. Пізніше, коли він залишив свою печеру, там оселився св. Антін, основоположник Києво-Печерського монастиря.

"Повість временних літ" оповідає, що в дьто 1051 постави Ярослав Іларіона митрополитом Руси святї Соф'и, собрав Епископи", і додає: "мужа блага, книжна і постыника". Невідомо докладно, як відбулося поставлення Іларіона на митрополита. З натяків літопису видно, що поставлено його було собором єпископів, тоді як попередніх митрополитів поставляв Візантійський патріарх. Це питання викликало в історичній літературі багато різних гіпотез. В цьому факті добачали доказ, що українська церква стала автокефальною; інші вважали, що навіть українська церква відірвалася цим актом від Візантії і прилучилася до Риму. Таких висновків не можна робити. В одному з творів, які приписуються Іларіонові, він так висловлюється: "Вірю в сім соборів православних Стців; кого вони відкинули, того й я відкидаю, кого вони проклинали, того й я проклинаю, а що вони передали в своїх писаннях, те приймаю". Єдиний висновок, який можна зробити з поставлення Іларіона митрополитом – це прагнення князя та духовенства мати митрополитом не чужинця, а українця, а разом з тим здобути деякою мірою незалежність для української церкви.

Митрополитові Іларіонові приписуються кілька творів, але безсумнівно йому належить один відомий під назвою "Слово о законї і благодати". Цей твір є проповідь, яку виголосив митрополит Іларіон в Десятинній церкві. В ній він славить Володимира і подає яскраву характеристику Києва того часу. Іларіон починає своє

"слово" з аналогій, взятих з Біблії. Він порівнює Старий Завіт з Новим, широко вживає поетичних зворотів, блискучих аналогій, виявляє велику теологічну освіту. "Благодатна віра, розповсюд- нившись по всій землі, дійшла також і до нас... І оце ми разом славимо з усіма християнами святу Тройцю, а Ідея мовчить... Вже ми не ідолослужителі, а християни... Вже не поганські святині будуємо, а церкви християнські, не приносимо один одного в же- ртву чортам, лише Христос жертвується за нас Богу Отцю. Вже не кров жертвенну п'ємо й погибаємо, тільки споживаємо пречисту кров Христа й спасаємось... Пусекою була наша земля і висохло, поганство висушило її, та нараз потік струмок євангельський й оживив всю землю нашу... Співайте Богові нашому, співайте, во- царися Бог над народами!" В цьому вступі митрополит Іларіон відчував себе зв'язаним історичними традиціями і не міг розго- рнути на всю широчінь свого срагаторського таланту. Далі він переходить до "хвали" Володимиру святому і в цій частині вже ніщо не зв'язує його.

Митрополит Іларіон звертається до Володимира святого і прославляє його за те, що він хрестився сам та охрестив народ. "Як вірував, як запалився ти Христовою любов'ю? Як вселився в тебе розум, вищий від розуму земних мудреців, щоб полюбити не- видимого й подбати про небесних? Як полюбив Христа, як віддав- ся йому? Скажи слугам твоїм, скажи нам, учителю наш. Звідки випив ти солодку чаду пам'яті майбутнього життя, звідки вкусив і бачив, що Господь благий? Не бачив ти Христа, не ходив за ним, а став його учеником і, не побачивши його, увірував. Спра- вді збулися на тобі слова Господа Ісуса, сказані Томі: щасливі, що не бачили і вірували".

Найцікавіша третя частина "слова". В ньому Іларіон подає характеристику Володимира та Ярослава, сучасного йому Києва. "Встань і подивися на сина свого, Ярослава - Георгія, подивися на красу престолу землі твоєї і взрадуйся! Подивися на благо- вірну синову своєю Трину, на внуків та правнуків, як вони жи- вуть, як охороняють віру, тобою заповіджену, як часто відвіду- ють святі храми, як славлять Христа і поклоняються його імені. Поглянь на величне місто, на процвітаючі церкви, на ростуче християнство, глянь на місто в іконах, славі і божественних пі- снях! А як побачиш, возвеселися й подякуй Богові, Творцю ціло- го світу"! Почуття глибокої національної гідності, пошани до свого народу й своєї держави проймають "слово". Про Володимира та Ярослава Іларіон каже, що "не в худій бо і не в невідомій землі владичествовали, але в Руській, про яку знають по всіх кінцях землі"; а своїх слухачів називає людьми "до преизлиху наситившимися сладости княжної". Самий Київ характеризує він як величне, розкішне місто. Про св. Софію каже, що не знай- ти такої краси "в усій полуношній землі".

Ця частина "слова" цікава тим щирим глибоким почуттям по- шани до українського народу, української культури, яким пройня- те кожне слово. Українець-митрополит пишається тим, що належи- ть до свого народу, підкреслює все, що може свідчити за велич його батьківщини, за її високу культуру.

"Слово" митрополита Іларіона робить велике враження на сучасного читача видатним талантом автора. Іларіон вміло вжи- вав метафор, паралелізмів, зворотів, символів, але в "слові" не відчувається штучності, схоластичності. Воно зогріте теплим по- чуттям, осяяне широким радістю, національною гордістю. Історик

церкви проф. Голубинський відзначає "гармонійну цілість", блискучий ораторський талант: Іларіон ніде не проявляв надмірності свого красномовства, і "силою природного інстинкту піднявся понад письменство доби занепаду, реторики, і дав твір найвищого розцвіту ораторського мистецтва". Проф. Грушевський визнає виключним талантом Іларіона: він ставить його не лише над рівнем нашого письменства, але й сучасного йому візантійського, бо й там не знайдемо в проповідницькій літературі того часу чогось, щоб дорівнювало "Слову" Іларіона".

"Слово" митрополита Іларіона на довгий час стало зразком пастирства: вплив його помічається в "Слові про чудо св. Климента", в "Похвалі Константину Муромському", в "Похвалі Володимирі Васильковичу", в "Похвалі Мстиславу Даниловичу". Використав його сербський письменник Дементій в "Похвалі" князю Симеону Німаню; /XIII ст./; там він перефразував цілі сторінки "Слова". Використовували "Слово" Іларіона в пізніших російських творах.

Таким був цей прекрасний твір першого митрополита - українця. Поява "Слова о законі і благодаті" в першій половині XI ст. надзвичайно цікава. Своєю літературною вартістю, силою, красою, поетичністю "Слово" може зайняти місце поруч з славетним "Словом о полку Ігореве", але випераджає його майже на півтора століття. Разом з тим воно показує, що автор його був освічена людина і богослов. Все це робить постать митрополита Іларіона дуже цікавою. Де міг здобути цю освіту, цей філософський світогляд, цю теологічну підготовку, цю глибоку національну свідомість скромний священик села Берестова? Коли він, українець, християнин першого покоління християнства міг розгорнути свої природні здібності, озброїти їх силою науки? Відповідь на це може бути лише одна. Культура Київської Русі була старша, ніж її звикли вважати. Хоч літописець наш писав про Володимира, порівнюючи його з орцем, який "землю згора и умягчи, рекше крещением просвітив; се же Ярослав насєя книжными словєса сердца вірных людей, а ми пожинаем, учєньє приемлює книжное", треба вважати, що наука та культура стали ширитися в Україні значно раніше.

Досить згадати ті моменти, з яких ми починаємо нашу історичну хронологію: перша безсумнівна дата нашої історії - 907 рік, коли був складений князем Олегом перший договір Київської Русі з Візантією, стверджений року 911; в цих договорах Київська Русь виступає не лише, як міцніший противник Візантії, як переможець в війні; в цьому договорі вона виступає, як культурна країна, яка дбає за свої торговельні, а разом з тим і культурні відношення з Візантією, першою імперією східної Європи. Цікаво, що на ті ж самі роки припадає підтвердження торгового договору Київської Русі з Баварським містом Рафельштедтом. Таким чином, на початку X ст. Київська Русь вже була зв'язана з Заходом та Сходом Європи, мала там і там торговельні, а разом з тим і культурні зв'язки.

Року 945 князь Ігор склав новий договір з Візантією, не такий корисний для України, як договори Олега. Проте, цей договір має для нас велике значення: в ньому видно, що на Україні було вже багато християн, була навіть церква св. Іллі в Києві; головне те, що християни виступають як рівноправні з поганями, не помічається жадного обмеження їх прав і навіть докладніше передається присяга християн на св. хресті: в соборній церкві; "Иже помислять от страни русския разрушити такую любовь, да примуть мєсть от Бога Вседержителя, осуждение, а погибєль и в сей вѣк, и в будущий"; про поганську частину дружини сказано стисло "а некрещєні да подагяють щити своя и мечі свої наги и обручи".

Року 957 вдова Ігоря, княгиня Ольга, "наймудріша з жінок", як характеризував її літописець, з блискучим почетом, в супроводі пресвітера Григорія, відвідала могутнього імператора Візантії Константина Порфирогенета; безперечно, метою її подорожі було зміцнення культурних і торговельних стосунків з Візантією. А року 959 вона посіла послів до імператора Західньої імперії, Оттона Великого, який року 961 відповів їй своїм посольством. Ми не знаємо ближче мети цих посольств, але треба гадати, що цією метою були культурні зносини.

Року 978 послали князя Ярополка відвідали сейм в Кведлінбурзі, Кінець X століття заповнений низкою посольств між київськими князями Ярополком та Володимиром і західньо-європейськими посередками: були посольства до імператора та від нього, до папи Римського та від нього. Хрещення Володимира за східнім обрядом не припинило цих стосунків: навпаки, самий шлюб його з сестрою Візантійських імператорів, Анною, поставив Володимира в родинні зв'язки і з імператорами Візантії і з імператором німецької нації, тому що цей імператор, Оттон III мав родинні зв'язки з імператорами Візантії: мати його була Теофано, візантійська царівна.

З часів Володимира Київського Русь міцно входить в коло могутніших імперій західньої Європи. Зміцнюються торговельні, політичні, культурні зв'язки. Події в Україні знаходять відгуки в Європі. Київ знають скандинавські саги, західньо-європейські літописи. Діти Ярослава зв'язуються шлюбами з західньо-європейськими володарями. Та синова Володимира Ирина, про яку згадував Іларіон була шведська королівна. Доньки Ярослава стали королевами Угорщини, Норвегії, Франції. Сини одружилися з візантійською царівною, принцесами польською, німецькими. Найбільше враження залишив шлюб Анни Ярославни з французьким королем: вона була коонована в Реймсі, і там залишила славетну слов'янську Реймську Євангелію, на якій приносили присягу французькі королі. Папа Миколай II високо шанував королеву Анну й писав їй, що вона мала благодійний вплив на свого чоловіка, короля Генриха I. Папа Григорій VII теж писав їй, підкреслюючи її високі моральні чесноти, благодійність. Так наша українська княжна принесла з собою до Франції культуру не нижчу за французьку. Є думка, що супроводив її до Франції Іларіон, який був ще священником.

Так зустрілися Україна й західня Європа. Все це свідчить, що митрополит Іларіон мав підстави казати про те, що Руська земля була широко відома, що Київ був містом блискучим. Року 1017 підчас важкої війни між братами Святосполком та Ярославом, до Києва, з військами польського князя Болеслава Хороброго прийшли наймані загони німців. Один з них подав Тітмару Мерзебурському таку характеристику Києва: в ньому 400 церков, 8 ринків, народу — незлічена сила, серед нього дани, франки, греки, скандинави... Таке враження справила українська столиця на чужинця-воєнка. До цього можна додати, що року 1008 у Києві був єпископ Боніфаций, який в листі до імператора Генриха II описав Володимира, його державу й Київ, називав його одним з найбільших міст Європи.

Якщо ми згадаємо всі ці факти, для нас стане ясно, що Київська держава не починала свого культурного життя з моменту хрещення. Хрещення для неї стало кінцевою потребою, бо вона вже досягла того високого культурного рівня, на якому не могла залишитися в стані поганства.

Християнство стало життєвою потребою народу. Воно приходило з різних країн, воно творило в Україні нову культуру, перед якою танули "яко віск від вогню" поганські звичаї, мораль, право. Християнство поширювалося в народі, серед дружини, в князівській родині. Воно йшло переможним шляхом, мало своїх апостолів, своїх мучеників /якими стали батько з сином, які загинули за Володимиром/. Цим поширенням християнства пояснюється та легкість, з якою в Україні прийнято було християнство.

Як рівний з рівним зустрічався український народ з своїми сусідами і творив свою високу національну культуру, зогріту вірою та християнськими чеснотами. Яскравим представником цієї української християнської культури був митрополит Іларіон, який об'єднав в своїй особі відданого церкві християнина, теолога, філософа, проповідника, талановитого стиліста й глибокого патріота.

Наче передбачаючи сумну долю свого народу, Іларіон звертається до Всемогучого Бога з молитвою: "Дондеже стоїть світ, не предай нас до рук чужих!"

Проф. Д-р О. ОГЛОБЛИН

ВАРЛААМ ШИШАЦЬКИЙ

/1751 - 1820/ I/

Трагічна доля архієпископа Варлаама Шишацького, людини, що шукала нових шляхів для відродження національної української Церкви й, шукаючи їх, була втягнута у вир міжнародної політики, де цей визначний український церковно-культурний діяч і загинув. Про Варлаама Шишацького написано багато, але мало не всі автори цікавилися виключно його "зрадою" р. 1812 й, не з'ясовуючи як-слід навіть цього епізоду з біографії В. Шишацького, не приділили майже жадної уваги ні людині, ні діячеві. Стож, біографія Варлаама Шишацького залишилася нерозробленою, відомою лише казенно-формулярно, а весь внутрішній світ його, його ідеологія, церковно-культурні інтереси, нарешті громадські та особисті відносини - все це, може, назавжди буде "табуля раза" нашої так неуважної до скромних діячів українських, історіографії, тим паче, що офіційно-російський одіум "зради" В. Шишацького дуже ускладнив становище українських дослідників в справі об'єктивного вивчення біографії опального архієпископа.

Тимчасом історик українського автономізму й взагалі української культурно-громадської думки кінця XVIII-початку XIX століття, не кажучи вже про історика церкви, не має права обминути цієї цікавої постаті. Бо Варлаам Шишацький довгий час стояв у центрі українського церковного й громадсько-політичного життя, а його перехід р. 1812 на бік Наполеона мав свою, дуже цікаву для історика української Церкви "Форгешіхте". Більш того. Можна думати, що роля В. Шишацького в розвитку української політики й куль-

I/ Окремий розділ з нашої ширшої праці "Люди старої України /XVIII ст/", зладженої до друку.

тури того часу була значно більша, ніж це кажуть відомі до тепер, здебільшого офіційні російські джерела. Тимто вважаємо за свій обов'язок згадати цю видатну людину серед тих "Людей Старої України", що цілковите право мають на увагу з боку українського історика.

Варлаам Шишацький /не знаємо, на жаль, його світського імення/ народився 1751 року в м. Шишаках /отож, мабуть, своє прізвище він дістав пізніше від назви рідного містечка/ в козацькій родині. Не знаємо також, де він проходив свою освіту; можливо, у Переяславському Колегіумі, бо про Київську Академію щодо цього не маємо певних відомостей, хібащо академічне начальство й офіційні історики Академії воліли не згадувати за "такого" учня. Будь-що-будь Варлаам Шишацький свою церковно-академічну діяльність розпочав саме з Переяслава. Він був навчителем, префектом /1776/ р., отже маючи лише 25 років/ і ректором Переяславського Колегіуму, сполучаючи це з ігуменством Мошногогорського /1780 р./ й Переяславського Михайлівського монастирів. Хоч Мошногогорське ігуменство й не відривало В. Шишацького від Переяслава, а проте, поза всяким сумнівом він безпосередньо обізнався з тяжким станом української православної людності на Правобережній - польській - Україні, й це мало не абиякий вплив на його дальшу церковно-політичну діяльність.

На жаль, дуже мало, майже нічого, не знаємо про переяславський період життя й діяльності Варлаама Шишацького, та й взагалі історія Переяславського Колегіуму /*Collegio Berliana*/, як його називали в 1740-х роках, на честь єпископа Переяславського й Бориспільського Арсенія Берла, що чимало спричинився до піднесення Колегіуму/, надто ж за другої половини XVIII століття, дуже мало розроблена, хоч цей культурний осередок старої України аж ніяк не заслуговує на таку неувагу. Сучасник і учень В. Шишацького - Ілля Федорович Тимковський, згодом професор-класик Харківського Університету й директор новгородської гімназії, писав про свого вчителя: "Был обширной учености, высоких дарований и быстрого слова". Цей відзив відомого українського вченого й педагога, члена високо культурної родини, з якої вишов згодом Михайло Максимович, будь-що-будь, дуже знаменний, тим паче, що всі інші дані, які є в нашому розпорядженні, цілком підтверджують його. Не дарма ж, відомий вчений, архієпископ Філарет /Гумілевський/ підкреслює "ученость и богословские познания" В. Шишацького.

Новий період життя й діяльності Варлаама Шишацького /на жаль, дуже короткий/ пов'язаний був з Новгородом-Сіверським. Утворення Новгород-сіверського намісництва, а згодом окремої Новгородсіверської єпархії покликано кращі сили переяславських Атен до Сіверщини. Мусимо бодай на хвилину спинитися на цьому моменті, бо він має не абияке значення в історії української культури. Як відомо, першим /і останнім: 1785-1797/ єпископом Новгородсіверської єпархії /з титулом: Новгородсіверський і Глухівський/ був єпископ Переяславський Іларіон Кондратовський, вихованець Київської Академії, давній співробітник фельдмаршала П. Румянцева-Задунайського, колишній обер-ієромонах російської армії в часи російсько-турецької війни 1769-1774 р.р. Переведений р. 1785 з Переяслава до Новгорода-Сіверського, єпископ Іларіон Кондратовський переніс туди й Переяславський Колегіум з його культурними традиціями, що знайшли собі притулок у но-

возаснованій Новгородській^{Сівер} Духовній Семінарії. Не дивно, що ректор Переяславського Колегіуму Варлаам Шипацький став першим ректором Новгородської^{Сівер} Духовної Семінарії, сполучаючи це з ігуменством /по-суті, номінальним/ Макошинського монастиря /1785р/. Разом з ним, перейшов до Новгород-Сіверського на префектуру - префект Переяславського Колегіуму ієромонах Платон Романовський, що з 1789 року був ректором і професором богословія Новгородсіверської семінарії /помер р.1796, в сані архимандрита Гамаліївського монастиря/. Перейшли до Новгородсіверської семінарії й деякі переяславські професори /серед них ієродіакон Платон Малиновський/. Єпископ Іларіон Кондатковський приділював багато уваги семінарії, яка в той час досягає великого розцвіту й має неабиякий вплив на місцеве культурно-освітнє життя.

У Новгороді-Сіверському Варлаам Шипацький пробув лише до 1787 року. Але не випадково, мабуть, останні роки його пройшли саме тут. Варлаам Шипацький потрапив у Новгороді-Сіверському в дуже інтересне оточення українських патріотів, об'єднаних спочатку навколо Григорія Андрієвича Полетики, а згодом, після його смерті, навколо його друга Опанаса Кириловича Лобусевича. Це були відомі громадсько-політичні й культурні діячі Гетьманщини, щиро віддані ідеї відродження української державності й української національної культури. В цьому колі вчений і талановитий ректор мусів посісти одне з поважних місць, - мабуть, йому великою мірою завдячує Новгородсіверський патрістичний гурток особливою увагою до українських церковних проблем та їх історичного розвитку. Але, з другого боку, можна думати, що саме "новгородсіверці" прищепили В.Шипацькому яскраву національно-політичну свідомість і волю до чину в інтересах української Церкви та її відродження. Сміємо думати також, що новгородсіверський гурток посіяв у душі молодого ігумена ту любов до Новгорода-Сіверського, яка згодом мала свій вплив на дальшу долю нещасливого владики.

Дуже важливо, що з Новгорода-Сіверського Варлаам Шипацький переходив на відповідальний пост ігумена Виленського Свято-Духова монастиря /1787-1789/, тим самим стаючи в центрі польсько-російських змагань за православну церкву на Литві й Білорусі. Маємо певні відомості, що Варлаам Шипацький зайняв супроти обох конкуруючих потуг незалежне становище, але в усякому разі виступав проти анти-руської /білоруської та української/ політики Польської держави. Зокрема, він демонстративно відмовився скласти присягу на вірність Речі Посполитій, що зробило його становище в Польсько-Литовській державі неможливим. Та найголовніше те, що саме в цей період викристалізується та ідея автокефальної західно-руської/української та білоруської/ православної Церкви, незалежної від Москви й від Польщі, що згодом привела архієпископа Варлаама до підтримки Наполеона I.

Конфлікт з польським урядом примусив ігумена В.Шипацького повернутися до Росії. Але російський уряд, мабуть, не випадково не пустив його в Україну, заганяючи його на північ Росії. Отож В.Шипацький стає спочатку ігуменом Новгородського Кириловського монастиря /1789-1791/, далі - архимандритом Вяжицького Миколаївського монастиря /1791-1794/ й разом з тим префектом новгородської семінарії /1792/. Цей період у житті архимандрита Варлаама був переходовий й менш цікавий для нас, хіба що перебування в вищих сферах Новгородської єпархії мусіло наблизити його до столиці /Петербургу/ та її культурних кіл - українських і російських.

Тим часом розгорталися важливі події на західних кордонах Російської імперії. Стара Польська держава, що ніяк не могла дати собі ради з церковно-релігійними справами своїх українських та білоруських земель, рухнула, як коцьос на глиняних ногах. Російський уряд береться до реорганізації церковного життя українських і білоруських земель бувшої Річи Посполитої, прилучених до Російської імперії. Головне завдання в цій справі – було цілковито підпорядкувати білоруські й правобережно-українські єпархії юрисдикції російського Синоду, отже ліквідувати рештки автономії західноруської православної церкви й остаточно розірвати давній духовний зв'язок білоруських земель, зокрема монастирів, з Київською православною митрополією.

Другим завданням, мовляв, програмою на майбутнє було т. зв. "воз"єднання" уніятської церкви на білоруських та українських землях з церквою православною, що по суті було гвалтовним руйнуванням національної церкви на руських землях бувшої Річи Посполитої. Призначаючи архимандрита Варлаама Шишацького на настоятеля Дятловицького монастиря /1794/ й помічника Минського архієпископа Віктора Садковського, російський уряд сподівався знайти в ньому слухняне знаряддя своєї церковної політики на заході. Але коли В. Шишацький мав недоброзпчливі аспірації щодо уніятської церкви, властиві, зрештою, цілому православному духовництву тодішньої України, зате, він зовсім не надавався на покірного вихованця російських централістичних замахів на українську /й білоруську/ Церкву. Отже, вибір його з цього погляду був невдалий.

Але будь-що-будь, головна частина діяльності Варлаама Шишацького була присвячена західно-руській /українській та білоруській/ Церкві. Року 1795 він був хиротонисаний на єпископа Житомирського, вікарія нової Минської єпархії; 1799 р. був призначений на єпархіального єпископа Волинського та Житомирського, а в 1805 році – на єпископа Білоруського та Могилівського. Року 1808 Варлаам Шишацький дістав сан архієпископа з титулом Могилівського та Витебського. Не будемо спинятися тут на цьому, зрештою, найголовнішому періоді його життя: він виходить за межі нашої теми. Але не можемо не сказати кілька слів про останній момент діяльності Варлаама Шишацького на білоруському архієпископському престолі, хоч він здається, найбільш улюблений біографами архієпископа.

Року 1812, коли французьке військо, під команду маршала Даву, зайняло Могилів, архієпископ Варлаам визнав нову владу, поминав підчас церковних відправ імператора Наполеона й складав казання на честь імператора та імператориці, де висловлювалося співчуття французькому війську й побажання йому перемоги. Треба сказати /і це визнано було навіть російським урядовим слідством/, що архієпископ зробив це певною мірою з великої konieczности й до того ще в формах досить тактовних.

Але даремно російські слідчі закидали Варлааму "малодушіє" й ледве чи не своєкорисні мотиви. Справа була глибша й простіша. Українець й український патріот, палкий прихильник автокефалії української /й білоруської/ Церкви, а до того ще "пастир добрий, що піклується про овці свої" – за поручену йому з Божої ласки паству, за святі церкви та монастирі, яким загрожувала велика небезпека з боку іновірних окупантів, – архієпископ Варлаам Шишацький, і не хотів і не міг вчинити і-

накше. Не хотів, бо думав, що надійшла довгождана хвилина звільнення західноруської держави з-під московської корми; не міг, бо в інтересах своєї пастви й для збереження церковних святинь мусів скоритися волі завоєвника/який до того ще заявляв, що Білорусь не завойована, а союзна країна/. Як українець, він мав право так робити, більш того, мусів так вчинити. Ясна річ, що урядовий присуд і російська громадська opinio затабували його як "зрадника", так, як колись mutatis mutandis великого діяча Івана Мазепу. Цими счима дивилися на В. Шишацького і всі його російські біографи, хіба що жорстокий урядовий суд архипастиря заступало в деякого з них сердобольне співчуття тяжкій долі нещасливої людини.

Український історик не може обминути ні урядового твердження про політичні мотиви "зради" архієпископа Варлаама, ні власного визнання його, що з винятковою гідністю відкинув інкримінований йому російською владою мотив боягузства. Він, справді, вчинив так з koniecznosti, але цей його чин був наслідком цілої ідеології й усієї попередньої діяльності його, як українського патріота й князя Церкви.

Смерть була традиційна московська помста. 1813 року архієпископ Варлаам Шишацький за ухвалою Синоду, затвердженою імператором Олександром I, був позбавлений сану під час урочистої й огидної церемонії в Чернігівському кафедральному соборі, як простий чернець, засланий на довічне ув'язнення до Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря. Це була громадська й політична смерть. Але ж Варлаам Шишацький не вмер. Тяжко вражений жорстоким присудом, старий і хворий, він несподівано знайшов собі в своєму старому знайомому місті Новгороді-Сіверському нове поле діяльності. Висока культура й освіта, багатий життєвий й громадський досвід, великий моральний авторитет українського патріота, нарешті, трагічна доля довічного в'язня, — все це прилягало широкі кола людей до напівсліпого /згодом зовсім сліпого/ архієпископа. Отож, перебуваючи ув'язненим в близькому йому з молодих літ монастирі, Варлаам Шишацький користувався великою пошаною серед новгородсіверської інтелігенції, на чолі якої стояли — спочатку його старий знайомий по Новгороду-Сіверському й колега на ниві народньої освіти — Іван Іванович Халанський, а згодом його учень по Черняхівському Колегіуму — Ілля Тимковський. Багато чого можна було навчитися в маститого архієпископа, й не лише тому, що у великій бібліотеці Варлаама Шишацького /взятій після його смерті до Чернігівської Деховної Семінарії/ були книги, яких не мала навіть бібліотека Петербурзької Духовної Академії /вони таки згодом дісталися їй/. Не забудьмо, що саме з цього кола молодих новгородських друзів Варлаама Шишацького вийшла перша друкована звістка про славнозвісну "Історію Русов" /публікація вчителя Новгородсіверської гімназії І.М.Сбитнева в "Українском Журналі" р. 1825/. Треба дуже пошкодувати, що сучасники, з певних міркувань, звичайно, не залишили нам докладніших відомостей про останні роки великого страдника.

Варлаам Шишацький увірвався 1820 року в Новгороді-Сіверському й був похований у Спасо-Преображенському монастирі.

Джерела та література.

1. Археографічний Сборник документів, що стосуються до історії Северо-Западної Русі, т. II, Вільно 1867, ст. LXX-II, LXXV, LXXVIII-IX, XC, -XCI, XCIV, XCVII /записки ігумена Ореста/.
2. Сборник Археологического Института, кн. II, СПб., 1879.
3. "Русский Архив", 1874, ч. 8, ст. 1402.
4. "Русская Старина", 1908, XII, ст. 577-588.
5. Исторический Вестник", 1893, т. LIV, ст. 228-239.
6. П. Стрось, Списки иерархов и настоятелей монастырей Российской Церкви, СПб., 1877, ст. 67, 77, 495, 542, 935.
7. /Архиеп. Филарет/, Историко-статистическое Описание Черниговской епархии, т. III, Черн., 1873, ст. 109-111.
8. М. Коялович, История воссоединения Западно-русских униатов старых времен. СПб., 1873, ст. 369, пр. 3.
9. С. Чернышев, Православно-русское духовенство в его служении церкви и государству в эпоху Отечественной войны /" Труды Киевской Духовной Академии", 1913, т. I., ст. 248-251/.
10. І. Боршак, Наполеон і Україна, Львів, 1937, ст. 123.
11. А. Уойнацький, Варлаам Шишацький, бывш. архиепископ Могилевський /"Исторический Вестник", 1881, т. V, ст. 522-543/.
12. С. Соколов, Варлаам Шишацький, бывший архиепископ Могилевский и Витебский; Вильна, 1883.

Проф. Г. ВАЩЕНКО

НАУКОВА ПІДГОТОВКА БОГОСЛОВА

Колись духовництво було найосвіченішою частиною суспільства. Так було в середні віки в західній Європі, так було і в Україні від прийняття християнства і майже до XIX ст.

За останні два століття духовництво поступило першістю в науці світським людям, хоч і тепер серед духовних є немало відомих вчених.

Сучасні умови знову ставлять до духовництва дуже високі вимоги. Посилюється боротьба матеріалістичного й ідеалістично-християнського світоглядів, наближається рішучий зудар двох світів.

Щоб бути тепер пастирем душ, щоб мати авторитет серед громадянства, пастир Церкви мусить бути високоосвіченою людиною.

Інтелектуальний рівень сучасного суспільства стоїть досить високо: його вже не задовольють елементарні проповіді. Та проповідями сучасний пастир не може обмежитись. Йому доведеться виступати перед суспільством з рефератами й переконливими статтями, щоб перебороти погляди, що вперто й уміло ширяться ворогами християнства.

Ці завдання може з честью виконати не просто освічений ^{священик, а} пастир, що стоїть на рівні сучасної науки.

Таких саме пастирів і має виховувати сучасна богословська висока школа.

Науковця характеризують дві основні риси: 1/ науково розбудована й всебічно обґрунтована система знань і 2/ володіння методами наукового думання й технікою наукової роботи в галузі свого фаху. Для вироблення цих рис висока школа вживає таких методів навчання, як лекція, рефератно-семінарна система, лабораторійні зайняття, практика в школі або на виробництві, ілюстративні й дослідчі екскурсії.

Богословсько-Педагогічна Академія УАПЦ покищо вживає лише лекційної методи навчання. Для виховання наукового робітника цього далеко не досить. Лекція допомагає засвоїти певну систему знань, а гарно побудована й по-мистецьки виголошена лекція до того ще дає студентові-теологові зразки мовлення. Але, щоб виховати у студентів здібність самостійно науково мислити й обґрунтувати свої думки, потрібні ще інші методи навчання, при яких студент сам стає на шлях наукового робітника й проходить його під керівництвом досвідченого професора. Щоправда в перспективі перед студентом Академії стоїть докторська дисертація, яку він має написати, щоб одержати звання доктора богословія.

Та дисертація без попередньої систематичної й довготривалої підготовки мало чого варта. Це було б подібне до того, що тесляр наказав своєму учневі без попередніх вправ зробити складний стіл для писання. Кінець-кінцем учень, затративши багато часу, може й зробив би такий стіл, а та навряд чи був би він дуже вдалим. Тому студента треба заздалегідь підготовляти до докторської дисертації, треба послідовно й методично навчати його користуватись першоджерелами і науковою літературою та виробити у нього уміння систематично й обґрунтовано висловлювати на папері свої думки.

Для цього переважно вживають семінарної методи і обов'язкових письмових робіт студентів, розрахованих на 3-4 місяці праці. Остання метода, як про це я писав у статті "Духовна освіта в до-революційній Росії" 1/ була широко використана в духовних Академіях царського часу.

Там студенти на перших трьох курсах обов'язково мусіли написати щоразу письмові роботи. Вимоги до цих робіт були досить високі. Студент мусів простудіювати відповідно до теми першоджерела /Св.Письмо в мовах слов'янській, старожицівській, грецькій, або латинській, твори Отців Церкви, твори грецьких і латинських клясиків, старовинні рукописи і т.інш./ і використати нову наукову літературу в російській і чужинних мовах. В процесі роботи студент користувався порадами професора-керівника щодо джерел і праці над ними. Отже, коли на четвертому курсі він приступав до кандидатської дисертації, то вже був досить озброєний і знаннями і методами наукової роботи.

1/ Бюлетень Богословсько Педагогічної Академії, 1946, ч. I.

Єдиною хибкою цієї методи було те, що студентські роботи читали лише професори-керівники. По правді іноді ставились на студентських зборах доповіді студентів, але це було дуже рідко. Наша Академія на еміграції має використати все те краще, що було в дорев'яцідійних академіях і, на мою думку, в першу чергу має використати як методу обов'язкові письмові роботи студентів. Це не тільки буде підготовкою студента до самостійної наукової роботи, а й доброю школою розвитку мислення й мови, що так потрібне для богослова.

Для цього самих вправ в усному висловлюванні не досить. Справа в тому, що з одного боку між усною і писаною мовою є дуже міцний зв'язок, а з другого — й значна різниця.

Писану мову не можна розглядати як усну мову, подану в зорових знаках. Писана мова має свої характерні властивості, що відрізняють її від мови усної. Звичайна усна мова має ситуаційний характер і має на меті передати думку й почування безпосередньому співбесідникові. Тому звичайна форма її — діалог.

Мова писана не пов'язана лише з даною ситуацією і має за основне своє завдання передати думки й почування відсутнім людям і навіть наступним поколінням. Тому звичайна /не виключна/ форма її — монолог.

Звідси виникають інші характерні властивості тієї й тієї мови.

Що усна мова ситуаційна, вона взагалі коротша й менш докладна. Співбесідники, що перебувають в тій самій ситуації, не потребують часто докладних пояснень і розуміють себе іноді з одного слова. Напр., коли якийсь гурт довго чекає на трамвай, то досить комусь сказати "іде!", щоб усі повернули голови в той бік, звідкіль має прийти трамвай. Мова писана звичайно мусить бути більш поширена, бо відсутня людина лише при докладному зв'язуванні може зрозуміти висловлену на письмі думку. З цієї ж причини писана мова мусить бути більше послідовна. Крім того усна мова користується такими засобами для передачі думок, а особливо почувань, як інтонація, рухи й міміка, чого не має мова писана. Тому остання, щоб бути зрозумілою, має бути побудована так систематично, щоб із самого контексту читач міг дізнатись про думки й почування автора. І це тим більше, що в живому спілкуванні з співбесідниками той, що говорить уже по виразі обличчя, а тим більше через запитання й заваження може знати чи розуміти те, що він каже. Писана мова й друковане слово цих можливостей не має.

Нарешті, слід відзначити різницю і в темпах писаної і усної мови. Темпи писаної мови значно повільніші, що залежить від техніки висловлювання на письмі, а також від того, що при відсутності співбесідника немає стимуляції щодо прискорення тих темпів.

Отже, сполучений з писаною мовою процес мислення відбувається інакше, ніж при мові усній. При мові писаній є більше стимулів і можливостей докладніше обдумати якість і точніше сформулювати свої думки.

А що точне формулювання думки є разом з тим уточненням останньої, то писана мова стає дуже ефективним засобом розвитку мислення й мови й не тільки писаної, а й усної. Писана мова сприяє удосконаленню мови усної, хоч іноді вплив її буває й негативний: усна мова може стати занадто книжною, себто неприродною.

Все це вводить велику виховну роль писаних робіт в процесі навчання взагалі і в підготовці теолога зокрема.

Для того, щоб писані роботи студентів дали найкращі наслід-

ки, керівники-професори мусять перш за все чітко уявляти собі, які риси мислення вони мають виховувати у студентів. Найважливіша риса науковця — це любов до істини, принциповість, так би мовити, наукове сумління. Людина, що жонглює наукою; ніколи не може бути справжнім науковцем, не може внести нічого цінного в науку. Це — мідь, що дзвенить, і цимбали, що бренчать. Рухають вперед науку такі люди, як Галілей, для яких істина — над усе. Особливо ця риса потрібна для пастиря Церкви, бо всяка нещирість зразу відчувається наставою і підриває його авторитет.

Любов до істини в свою чергу веде за собою скромність. Істина й безмежна. Тому, чим більше людина знає, тим краще вона розуміє безмежність невідомого. Отже, справжні вчені завжди були дуже скромні щодо своїх знань. "Я знаю, що я нічого не знаю", — сказав Сократ. Зразком наукової скромності був також Ньютон.

Тим більше скромним мусять бути пастир Церкви, бо його наука має своїм предметом істини, недосяжні людським розумом.

Скромна людина не стане пишатися своїми знаннями ні в своїх усних виступах, ні в писаннях.

Особливо небажана й шкідлива — фалшива вченість, намагання пустити пил в очі" занадто вченою мовою, великою кількістю цитат, імен учених і т.інш.

Коли така риса небажана у світського вченого, то тим більше вона не бажана в богослова.

Нарешті, характерною властивістю справді наукової думки є її ґрунтовність. Звідси виникають вимоги до писаних робіт студентів.

1. Робота студента мусять бути побудована на ґрунтовно проробленому матеріалі /першоджерела, наукова література відповідна до теми/.

2. Робота студента не мусять полягати лише в переказі думок авторів; над якими працював студент. Вона мусять бути наслідком органічної переробки матеріалу і виявляти уміння самостійно думати. Іноді не тільки роботи студентів, а й учених являють собою масу виписок із різних авторів, іноді навіть не продуманих, при чому ці виписки лише зовнішньо пов'язані між собою. Коли такі роботи належать ученому то про них, звичайно, кажуть, що при складенні їх працювали більш ножиці, ніж думки автора.

Проти такого "стилю" роботи треба рішуче боротись. 3. Треба також боротись проти "фалшивої вченості", проти зловживання цитатами й великою кількістю імен учених з метою продемонструвати свою власну вченість. Треба виробляти у студентів такт щодо користування цитатами й іменами вчених для обґрунтування своїх думок.

Щоб читач міг знати, якими джерелами користувався автор, слід їх назвати або в передмові до викладу, або в кінці його. Керівник-педагог має перевірити, чи дійсно автор простудіював названу ним літературу й оскільки ґрунтовно засвоїв її.

4. Робота студента має являти собою цілість, що складається з чітко розмежованих частин, об'єднаних основною ідеєю. Багато, щоб у вступній частині своєї роботи автор чітко висвітлив теми й завдання своєї роботи, різні розв'язання проблеми в науковій літературі, джерела й методи, що ними автор має користуватися. Багато також, щоб у заключній частині автор в формі тез сформулював основні положення своєї роботи. Це буде привчати студента до чіткого й точного думання.

5. Мова доповіді мусить бути точною й за своїм стилем відповідати темі. Ця вимога дуже важлива для майбутнього пастора. Не можна тим самим стилем писати про легеньке оповідання чи комедію і про предмети християнської віри. Тон писань на релігійні теми мусить бути глибоко поважний, тут буде доречі вживання слів "янізмів і архаїзмів".

Але поряд з тим мова викладу мусить бути ясною й, наскільки важливо, зрозумілою. Треба вчитись викладати найглибші думки так, щоб вони без вульгаризації були зрозумілі найбільшій кількості людей. Щоб так писати, автор мусить в процесі своєї роботи, особливо при викладі складних думок ставити себе на місце читача чи слухача й перевірити, як він може сприйняти виклад. Вірному зрозумінню думок автора, крім точності мови, помагає її чистота. Слід уникати смішної моди вживання без потреби чужинні слова, коли є слова рідної мови, що точно передають думку автора.

Керуючи роботою студента професор має навчити його користуватись джерелами: читати старовинні рукописи, порівнювати тексти, співставляти різні варіанти їх і т.інш.

Крім того, керівник має показати студентові, як треба робити виписки, складати пляни й конспекти прочитаних книжок, як зберігати все це, щоб зроблена робота не пропала марно; щоб студент і після закінчення високої школи міг використовувати зібраний ним матеріал. Як сказано вище, хібною в організації письмових робіт студентів старих духовних академій було те, що ці роботи не читались і не обговорювались на зібраннях студентів. Таке обговорювання корисне й потрібне і для автора й для слухача. Зачитування всіх студентських робіт на емінарах відібрало б дуже багато часу. Тому деякі роботи студенти богослови могли б прочитати як доповіді, відповідно скоротивши їх, на різних зборах віруючих напр. на зборах церковних братств. Виступи студентів з доповідями на семінарах і на зібраннях віруючих мають провадитись теж під досвідченим керівництвом. Студент має навчитись тримати себе перед слухачами, володіти голосом, мімікою й жестами, виробити у себе чітку дикцію. Треба зокрема попереджати вироблення у студента одноманітного шаблонного підвищення й пониження голосу, або одноманітної чи дуже різкої жестикуляції, що часто спостерігається в промовців і проповідників.

Так організовані виступи студентів були б для них попередньою школою провідництва.

Проф. ЯК. МОРАЛЕВИЧ

ВИСОКА БОГОСЛОВСЬКА ШКОЛА В КИЄВІ

Найвизначнішим культурно-освітнім осередком на Київщині 20-х років XVII століття була Києво-Братська школа, заснована Києво-Богоявленським Братством року 1615. Засновуючи цю школу, братство ставило собі цілком практичну ціль підготувати культурних борців за православну віру.

Обставини сприяли реалізації задуму братства. В цей час король польський Сигизмунд III, посилаючись на постанови про

прийняття унії в вересні /1596 р./, з особливою жорстокістю переслідував православних українців, які не хотіли зрадити прадідівську віру для унії. Через це чимало громадських діячів, як: Єлисей Плетенецький, Захарій Копистенський, Лаврентій Зизаній, Іов Боретський та інші, рятуючись від переслідувань, змушені були перенести свою чинність з кордонів західної України до Києва. Таким чином, контингент культурних працівників у Києві значно зріс, і повстала можливість заснувати школу.

Плян навчання в школі відповідав поставленим завданням; тут вивчалися класичні мови, риторика, богослов'є та деякі загально-освітні предмети. З цією неширокою програмою школа проіснувала 17 років, до обрання на митрополичий престіл Петра Могили.

Ще будучи архимандритом Києво-Печерської Лаври, Петро Могила бачив потребу реорганізації братської школи. Але думка про митрополита спиняла його від будь-яких кроків в цій напрямку.

Аж ставши митрополитом, негайно приступив до задуманої раніш реорганізації цієї школи. Митрополит вважав, що в Києві мала б існувати висока школа на зразок тих високих західно-європейських шкіл, в яких він сам студіював. Року 1633 він зреалізував свою думку, реорганізувавши братську школу та перейменувавши її на Києво-Могилянську Колегію.

Спудеї Колегії ділились на 8 клас, які називались: фара, ініфіма, граматики, синтаксима, піїтика, риторика, філософія, богослов'є. Предметами навчання були: грецька, латинська й слов'янська мови, арифметика, катихизис, поезія, риторика, філософія й нотний спів.

Крім теоретичних занять, спудеї колегії мали також практичні заняття: вони щосуботи вправлялись в диспутах /на обов'язкових зборах/.

Адміністрацію колегії складали: ректор, префект /інспектор, він же й господар/ та суперінтендант /доглядач за поведінкою спудеїв/.

Господарство колегії таки добре шкатульгало. Кошти на утримання колегії поступали з монастирської каси, але в дозах досить скромних, та недосить акуратно. Тому спудеї завжди мусіли турбуватися про збільшення колегіальних прибутків. Частенько вони розходилися по містах й селах Київщини й Чернігівщини й, співаючи під вікнами хазяїв священні пісні, збирали пожертви грошима, іжею, а інколи й дровами. А вже перед Різдом та Великоднем спудеї рік-річно ходили з звіддою, вертепом та райком. В літню пору вони знову громадились в мандрівні групи та розсівались по різних місцевостях, де співали канти, організували вистави драм, трагедій та комедій, виголошували вірші та промови, відправляли церковні служби в парафіяльних церквах, а особливо на відпустах, здобуваючи собі в той спосіб харчі. Спорадичні пожертви від духовних осіб, вельмож, гетьманів, тощо прикрашували життя колегії.

Притакій різноманітній чинності спудеї не занедбували свого головного обов'язку — навчального /хоч навчання в ті часи давалося не так легко/. З них дехто кінчав колегію з відзначенням; а декого посилали в закордонні школи для поповнення знань. Повернувшись по закінченні закордонних студій на батьківщину, такі абсолювенти колегії зараховувались до складу професорів колегії або викликалися на відповідні посади в Московщину. І/

І/ Під кінець управління Петра I, який дбав про піднесення культурного рівня духовенства й урядництва, на єпископських катедрах було напр. всього 2-3 особи московського походження. Решту єпис-

З колегії вийшло чимало відомих громадських діячів у різних ділянках життя. Сюди належать: Інокентій Гізель, Іоасаф Кроковський, Лазар Баранович, Іоанн Галатовський, Гаврило Домецький, Варлаам Ясинський, Дмитрій /Туптало/ Ростовський, Стефан Яворський, Феоділакт Лопатинський, Федосій Прокосович, Інокентій Кульчицький, Гаврило Бужинський та багато інших.

Описуючи додатні риси колегії, мусимо згадати також про одне недотягнення. Справа в тім, що митрополит Петро Могила, як чужинець, не міг бути українським патріотом. Його чинність не була просякнута національним духом. Як манах він був патріотом, активним борцем православної віри. Його чинність була скерована в той бік, щоб обороняти православіє; але вона була така сама, коли б він очолював болгарську, сербську чи іншу православну церкву. Цим пояснюється, напр. таке, на перший погляд незрозуміле явище: план навчання в колегії передбачав навчання грецької, латинської та слов'янської мови, але він не згадує про вивчення української мови. Тим часом українська мова того часу далеко відійшла від старослов'янської й незнання мови мусило викликати певні незручності. Завдяки цьому між колегією й народом не міг повстати органічний зв'язок, а через це чинність колегії не могла дати повного ефекту.

Року 1701 Києво-Могилянську Колегію було реорганізовано й перейменовано на Духовну Академію. Реформа торкнулась насамперед плану навчання: в додаток до предметів, які студіювали спудеї колегії, в новий план уведено ще такі: французька, німецька й старокиївська мови, природознавство, географія, математика, архітектура, вище красномовство, сільсько-господарська економія, медицина, російська риторика. Кількість спудеїв сягала до 500 осіб. Способи навчання, методи праці, як теж принципи здобування харчів залишились незмінними.

З кінця 18 століття на утримання Академії уряд почав асигнувати певні кошти, і попередні способи здобування харчів згодом вивелись з ужитку.

За статутом 1869 року предмети навчання поділялись на три групи: богословські, церковно-історичні й церковно-практичні; вибір групи залежав від самого студента. Студенти жили в інтернаті, але поділялись на "казнокоштных", які утримувались за рахунок академічних засобів, та "свокоштных", які за своє утримання вносили певні суми в касу Академії. Органами управління були: Ректор — духовна особа, переважно манах, Рада Професорів та Управа, що теж складалась із професорів. До компетенції Ради належали справи навчальні, а до компетенції Управи — справи господарські. За поведінкою студентства доглядав інспектор — духовна особа та його помічники.

В Академію приймались абсолювенти духовних семінарій та клясичних гімназій за перевірим іспитом.

В академічній книгозбірні було понад 20000 книг.

За статутом 1884 року в план навчання входили предмети богословські, історичні, й церковно-практичні, філософські та словесні; також стародавні й нові мови; більша частина цих предметів була слов'янською для всіх студентів.

копського складу становили українці. Але скоро по смерті Петра I. розпочався зворотній реакційний процес. Українці вважались "спецами", але чужинцями. І верховне управління намагалось підготувати московських людей на командні посади і вже цими людьми заступало українців. Процес цей особливо загострився за часів Катерини II. Вислідом цього при спадкоємцях Катерини II на 100-120 єпископів кількість українців ніколи не сягала числа 10.

Академія була в віданні Св.Синоду, але користувалася з прав автономії. Органи управління залишилися ті самі, але права Ради було поширено: до їх компетенції було віднесено справи з ділянок учбової та ученої.

Академія одержала право уділяти учені звання доктора, магістра й кандидата богословія.

Вимоги щодо професорів при обранні їх піднесено.

Педагогічний персонал складався з професорів ординарних, екстраординарних, доцентів та лекторів мов.

Публічні диспути могли мати місце лише при обороні докторських та магістерських дисертацій.

При Академії видавався науковий журнал: "Труди Київської Духовної Академії", де друкувались, між іншими, твори Отців Церкви, переважно західньо-європейських.

Року 1872 при Академії було засновано церковно-археологічну Спілку та Музей Церковної Старовини.

Висока богословська київська школа мала величезне значення в історії освіти 17 й 18 століть. Звідси вийшло чимало відомих діячів по різних ділянках наукової та громадської праці. Абсолювенти тієї школи ставали вчителями московської, Слав'яно-Греко-Латинської Академії Петербурської, Александро-Невської Семінарії; вони теж укомплювали професорські кадри інших новозаснованих семінарій московських та українських. А ті, що продовжували студії за кордоком, повернувшись ставали професорами Московського, пізніш теж Харківського університетів, Медично-Хірургічної Академії, або займали інші урядові високі становища.

В 19 столітті з причин повністично-визискувальної політики царату значення цієї школи цілком підупало.

ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж

Протопресв. П. КАЛИНОВИЧ

СИЛА ВОСКРЕСІННЯ

"Де, смерте, твоє жало? Де, твоя, аде, перемога?" / І Кор. 15, 55/.

Христове Воскресіння показало людям, що "Господь сильний і могутній! Господь в бою всемогутній!" / Псал. 23, 8/. Він нині "розбив кайдани" / Там же, 107, 14/, якими були сковані ті, що "сиділи в тьмі і в тіні смерти, сковані жаждою і залізом", Він розломив брами мідяні і сокрушив засови залізні" / Псал. 107, 14, 16/, Він воскрес із мертвих, смертю смерті подолав і тим, що в гробах, життя дарував."

Ми знаємо, що бажання і навіть сила ворогів Христових була велика. Від самого народження Спасителя, а то й раніше — від Благовіщення — диявол і слуги його підбурюють людей проти Господа, нерідко навіть мають успіх, здобувають перемогу. Вороги Христові домоглися, що той самий народ, який "осанна" визивав / Мф. 21, 9, 15; Мрк. 11, 9-10; Іо. 12, 13/, через кілька днів кричав: "розгни, розгни його" / Іо. 19, 6/. Вороги висміювали, опльовували, били Христа, розп'яли на хресті і

говорили: "Він надіявся на Бога, нехай тепер визволить його" /Мф.27,43/ або: "Овва! Ти що руйнуєш церкву і в три дні будуваш, спаси себе і зійди з хреста" /Мрк.15,29/.

Не важко уявити собі, як сатана та його слуги святкували свою перемогу. Але тільки тимчасовою була ця перемога, бо коли Христос був тілом у гробі, душею він був в аду. Тоді "ад стелня вопієт, глаголю: краще було б, щоб від Марії рожденного я не прийняв /стих.на веч.Велик.Суб./; все, що було в мому володінні, каже сатана, вбиває Вифлевмлянин, що все собою наповняє, всюди знаходиться /Ікос Четв.5 нед.Вел.П./.

Диявол як уже визнав Ісуса Богом, то перелякався: "огорчися, ибо упразднися огорчися, ибо умертвися, огорчися, ибо низложися, огорчися, ибо связася" /Сл.св.Іоана Златоустаго/. Диявол думав, що прийняв тільки тіло, забув про божество; він, як риба, вхопив ніби червяка /Псал.21,6/ і попався... "Христос воскрес", і ми можемо сказати: "Де ж твоє, смерте, жало, де твоя, аде, перемога?" /1 Кор.15,55/. Змінились події, переможцем став Христос Спаситель, і вся наша думка в дні Воскресіння Христового йде в тому напрямку, "щоб пізнати Христа і силу Його Воскресіння" /Филип.3,10/.

Сила Воскресіння Христового найперше виявляється в тому, що міняється настрій людини, відчувається якусь внутрішню радість, якийсь душевний спокій, деś береться сила та енергія. Це наслідки Христового Воскресіння, бо й сам Спаситель каже: "Страждання зазнаєте в світі, але будьте відважні: Я світ переміг". /Іо.16,33/.

Перемога Христа над дияволом, правди над неправдою, духа над матерією відчувається і в фізичній природі, де весною все оживає, воскресає, говорить нам про радість і життя. І тут є сила Воскресіння: не самі собою зникли страшні можливості зими, коли все замирає, не сам собою зійшов сніг і лід, відійшов холод і настало тепло; не самі по собі розцвіли дерева, зацвіли квіти, зазеленіла трава. В цьому бачимо якусь діючу силу, силу Воскресіння. Один професор хемії сказав: "Коли знаходжусь в хемічній лабораторії, відчуваю щось страшне, щось невідоме: знаходячись серед матеріяльних тіл, я завжди думаю, що стою між невідомими істочками і силами". Та зміна форм, кольорів, ті метаморфози, що відбуваються з матеріяльними тілами, не тільки свідчать про те, що атоми переходять з одного володіння в друге, але примушують думати, що є якась вища сила, що рухає самі атоми. Це примусило навіть представників матеріялістичних наук визнати, що "атом — система електричних силових діянь" чи "об'єктивна реальність". Даремно вони не зробили висновку про нематеріяльний, духовий початок цього, даремно не в'яснили, що таке сила, енергія. Відсутність такого признання привело до краху, до зруйнування атомістичної теорії, до перемоги ідеалізму над матеріялізмом, до зрозуміння того, яку величню вагу має Воскресіння. Силу Воскресіння проповідує вся природа, визнає наука, перед нею схилив свою голову навіть сучасний воючий атеїзм; над яким християнство одержало колосальну перемогу за останні часи. Можна сказати, що все, що є на світі, "прославляє великі діла Божі, сповідає хвалу Йому" /Псал.105,2/, співає про Воскресіння. І трава, яка перетворюється в стебло, колосок, зерно, хліб, і червячок, що замикається в свій білий гробин, а через кілька днів вилітає метеликом; і цвіт на дереві, і пташка, яка народилася з своєї шкаралупи, — все каже: "Христос Воскрес". Не дарма один учений /Жубер/ каже: "В самій

матерії нам подобається тільки те, що в ній є духовного. Ми, захоплені матеріальним, в дійсності одержуєм враження тільки від того, що в ному є духовного".

Ми покликані бути свідками перемоги Христової над ворогами /Лук.24,48/, Сила Воскресіння, оновлення й заміни тимчасового життя на вічне. У всьому матеріальнису, в тому, що Бог створив, ми бачимо "вічну Його Силу і Божество" /Рим.І, 20/. Після Свого власного Воскресіння Господь наш Ісус Христос "розкрив розум розуміти писання" /Лук.24,45/, Сила Христова має зв'язок з Його Божественним походженням, а це останнє вяснює факт Воскресіння Христового. Тут бере свій початок той "переворот, який, як каже Ернест Ренан, почався за часів правління Тиверії" /див."Син чоловічий" Шаффа, стр. 156/, тобто з Воскресіння Христового.

Сила Воскресіння Христового підносить християнство над усіма релігіями. Великий був Будда; його наука в порівнянні з ученням найкультурніших народів давнини була білою лелією, що виросла серед болота; він учив терпеливості, покірливості, милосердя, прощання провин; він з правителя став невільником, багатство замінив на бідність. Але, крім страти енергії, надії, самовбивства, він нічого людям не дав.. Все це через відсутність у Будди божественного авторитету, через те, що людина в нього була жертвою смерті, йшла до "небуття", до "нірвани". Тільки "Христос смертю смерті подолав і тим, що в гробах, життя дарував".

Про Силу Христового Воскресіння та Його перемогу повідомлено людей вже задовго до Різдва Христового /Буття, 3,14/. Про цю силу каже праведний Іов /Іов19,25/. Про Христове Воскресіння було написано пророками /Лук.24,44-46/, прообразовано в юдейській і навіть в поганській релігіях. Вмирання і воскресіння поганських богів Таммуза, Адоніса чи Аттіса, та грецького Діоніса є ніщо інше, як тільки "досвід воскресіння". Жан-Жак Руссо /в "Емілі"/ дивується, що поганський філософ Платон /в його "Respublica"/ обрисовував Спасителя так, як пророк Ісаїя в 53 розділі. "Досвід Воскресіння бачимо в тому, що богиня Хехет, величезна зелена особа, сиділа в Дендерохському храмі на престолі богів і помагала, як повитуха, воскресінню Озирисову".

З перших віків християнства в Єгипті збереглася церковна лампада в формі жаби з написом: "Его еймі Анастазіс". - то значить: "Я є Воскресіння". Жаба - символ Воскресіння. В пустинях тропічної Африки, після дощу, жаби виповзають з своїх ямок, як з могил, наче воскресають. Це нагадує воскресіння, що мало таку величезну силу, що прості рибаки з великим ентузіазмом проповідували Христа розп'ятого і воскреслого. Їм не могли противитись ніякі вороги /Филип.І,28; Лук.21,15; Тит.І,9; Єфес.4,13/.

Сила Воскресіння одухотворяла перших християн, веда на страждання і смерть мільйони мучеників. "Юнаки і діви, каже Локтанцій, мовчки перекопували своїх мучителів і наvertsали до Христа і християнства своїх катів". "З божественною силою воскреслого Христа не може порівнятись ні один основоположник тих чи інших природних релігій" /Локтанцій/. "Магомет розповсюджував свою владу убивством, а Христос засновував своє Царство на крові своїх послідовників. Магомет вибирав такі дороги і заходи, щоб покорити, а Христом, щоб, на людську думку, бути поконаним" /Паскаль/. Сила Воскресіння така велика, що,

за свідченням Плінія Молодшого /Іо7 р./ "християни обіймають всю Азію, володіють всім світом. На обрії сучасної Європи може й зайшло сонце Правди, Христос Бог наш, може кожний європеець в теорії вже відмовився від християнства, але мимоволі він живе, думає, працює для родини, суспільства і держави, як християнин. То є вплив Воскресіння, а "Воскресіння і Життя", Сам Христос /Іо.ІІ.25/. "Хто вірує в мене, говорить Спаситель, коли й умре, житиме" /Там же/. Думки кращих проводирів держав сучасної Європи і всього світу, постанови парламентів та політичних течій говорять нам, що тільки християнський настрій і напрямок може спасти положення. Як ішеничне зерно, кинуте в надра землі, вмирає, а потім оживає, так ожив, воскрес Христос Спаситель, хоч і в гріб був покладений.

Чим, як не силою Христового Воскресіння Св.Євангелія вже двадцять віків захоплює людство, тоді як ні одна найкраща книжка не протримається на такій височині навіть двісті літ? Це ствердили навіть ті, хто не мав твердої віри, атеїсти, як Дідро. Сила Воскресіння не може бути знищена найсильнішими науковими доводами. Навпаки, вони тільки збільшують Силу віри, значення Воскресіння /саме слово "Воскресіння" в корені означає "іскра"/. Ні вигадки раціоналістів про летаргію, ні підкупи варті, ні теорія візіонерства чи мрійливості — ніщо не може зменшити значення Воскресіння, яке "свято від свят і урочистість від урочистостей". Завдяки Воскресінню і ми покликані "з більшою сміливістю, безбоязно проповідувати Слово Боже" /Филип.І,І4/. Ідіть і ви, друзі, сповіщайте всьому світові; що "воістину Христос Воскрес!" /Мар.28,7/.

ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж-ж

Проф.В. ПЕТРОВ

З НОВІШОЇ БОГОСЛОВСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Християнське вчення про державу

З богословсько-релігійній літературі повоєнної Німеччини й Франції чимало уваги приділяється християнському вченню про державу. З праць, які з'явилися за останній час, варто відзначити статті проф.Германа Конрада, опубліковані в німецькому журналі "Бегегнунг".

Почнімо з першої його статті "Державне вчення бл.Августина", надрукованої в ч.УІІ за 1946 рік згаданого журналу 202-205.

Для бл.Августина характерне протиставлення царства Божого й земного царства. Ця антитеза є основною думкою вчення бл.Августина про державу. "В центрі Августинової концепції стоять обидві великі спільноти, царство Боже /царство небесне/ й царство Дияволове /земне царство/. Звичайно, — нотує проф.Г.Конрад, — в цьому протиставленні двох спільнот шукали протиставлення церкви, як царства Божого й держави, як царства диявола. Цей погляд зберігся і до нового часу; але подібна антитеза бл.Августинові, — твердить автор, — не властива" /с.203/. За твердженням проф.Конрада, "під "царством" Августина розуміє не державу, "рес

публіка" римлян; для нього царство більшою мірою є духовна спільнота". /с.203/.

"Людство, за бл.Августином, поділяється на дві великі духові спільноти: спільноту синів Божих /царство Боже, царство небезне/ і спільноту синів світу цього /царство діаволове, земне царство/. Обидві спільноти відрізняються як за метою, так і за наслідками. Спільнота синів Божих прагне Божої шани і одержує за це вічну нагороду; спільнота синів світу цього прагне власної шани і здобуває за це земну винагороду... Стож царство Боже є ніщо інше, як спільнота добрих людей, які люблять Бога більш ніж себе самих; тоді як царство діавола це спільнота лихих людей, опанованих любов"ю до себе, що зневажають Бога /Про царство Боже, XIV, 28/. Члени обох спільнот живуть поруч і разом. Ні нація й мова, ані звичаї й обряди не відрізняють їх одних від одних /XIV, I/. Приналежність до тієї чи іншої спільноти важко визначити з людського погляду; бо обидві спільноти в цьому світі поглинені одна одною і лише за Останнього Суду вони будуть відокремлені" /I, 35/" /с.203/.

Виклавши так погляди бл.Августина на царство Боже, автор переходить до висвітлення його поглядів на "істоту й мету держави". Проф.Конрад вказує, що бл.Августин визначав державу подібно до Цицерона, який твердив, що держава — це народна маса, об"єднана зв"язком тотожних правових поглядів та взаємної користі. Так само й Августин бачить в державі об"єднання розсудливої маси, об"єднаної спільним зв"язком тотожних поглядів на речі, що їх вона любить /XIX, 24/. Що коштовніші й кращі цілі, яких прагне народ, сполучений в державі, то кращою є держава. До поняття держави належить також "упорядкована однастайність до Цицеронового поняття держави, за Августином, справедливості не є істотною ознакою держави. До цього погляду вдається бл.Августин, тому що, на його думку, язичницька держава позбавлена правдивої справедливості в надприродньому сенсі" /с.203/. " Коріння держави лежить в природному ладі речей. Бог дав людям розумну й товариську натуру. Це призвело людину до створення родини й держави. Властиву основу держави становить окрема людина. Як висловлюється Августин: "окремі люди це елементарні частки й насінні зерна держави". /с.203-4/.

Властивий людській натурі стимул до співжиття зближує людей. Перший наслідок цього суспільного потягу є родина, найдрібніший осередок державного життя. Одночасно вона виступає, як образ держави, її ладу й миру, що його забезпечує держава. В родині так само існує влада проводу, влада отця дому і обов"язок слухняності в відношенні до нього з боку членів дому й родини. Родинний лад, як лад найдрібнішого осередку держави, стоїть у відношенні до вищого ладу держави.

Отже у бл.Августина, поруч з натуралістичною концепцією природности потягу людини до співжиття, ми знаходимо також концепцію взаємозв"язку держави-родини. Родина розглядається як образ, як відродження держави.

За бл.Августином, властивий людській натурі потяг до соціальности знаходить собі вияв, з одного боку; в створенні родини, з другого, держави. "В порівнянні з родиню, держава є вища мета приналежності людини соціального потягу.

Цей принаєвний людині соціяльний потяг призводить до виникнення держави. Бувши природно властивий людям, він — цей потяг — примушує їх об'єднуватись, творити державні об'єднання. Таким чином, держава становить собою плід згідної з природою соціальної наставленості людини. Тим самим не можна розглядати державу, як лише необхідне зло, породжене попсованою спадковим гріхом людською природою /XIX, 15/. Вона також і не є згубна сама по собі. Згубною стає держава лише тоді і в наслідок того, коли вона підкоряється цілком земним цілям і зневажає Бога. Як на первісний приклад такої згубної держави, що належить до царства земного, бл.Августин вказує на державу, що її заснував Каїн: "Каїн породив 6ноха і заснував місто, назване ім'ям останнього, земне місто, яке не виходить за межі цього світу, але шукає для себе спокою в тимчасовому мирі й благах цього тутешнього світу" /XV, 18/. Це місто, каже Августин, в своїх цілях і в нагороді, яку воно здобуває за свою діяльність, не переступає за цей світ: "Таке є це земне місто, де не прагнуть нічого іншого, окрім того, що можна знайти в цьому тимчасовому житті, що земний початок і земний кінець має" /XV, 18/" /с.204/.

Отже, як бачимо з сказаного, бл.Августин не стоїть на позиціях антидержавництва. Він не одкидає держави. Не заперечує її. Не трактує держави, як гріховну в самій істоті своїй, як справу диявольську, як наслідок гріха й зло саме в собі й через себе. За бл.Августиним, держава може бути доброю й злом в прямій залежності від того, яким цілям вона служить, добрим чи злим.

Подібний погляд на державу зумовлює в свою чергу також і погляд бл.Августина на державну владу. Бл.Августин не заперечує ні держави, ні державної влади. Безвладність не є суспільний ідеал Августина. Він не розглядає державну владу, як зло. Саме навпаки. Проф.Г.Конрад з цього приводу пише: "Кожну державну владу бл.Августин виводить від Бога. Він підкреслює, що надання влади, державного панування належить лише одному Богові. Але це земне панування Бог надає однаково як побожним, так і безбожним, за своїм уподобанням. Тим-то навіть і державна влада безбожного владаря в державі ґрунтується на божественній владі /У, 21/. Твердячи це, бл.Августин відтворює традиційне вчення церкви, що спирається на слово Апостала: "Немає влади, яка не була б од Бога" /Рим.13.1/" /с.204/.

"Метою держави є дбати про мирі спокій всередині й зовні. До державної цілі належить також і добробут громадян, і саме як тимчасовий добробут, так і моральна поведінка. Держава повинна бути охоронцем добротинності й моралі /II, 20; У, 24; XIX, 17, 26/. Важливим державним завданням є здійснення громадянської справедливості. В одному з найбільш відомих уривків з "Царства Божого" /IU, 4/ бл.Августин зазначає: "Якщо справедливість усунути в бік, чим тоді будуть держави, як не великими зграями розбашак? Адже хіба розбашацькі банди не становлять собою малі держави?.." /с.204/. Цей уривок бл. Августин узяв з Плу-тарха і пізніші соціяльні реформатори охоче використовували його, як і бл.Августин.

В своєму творі "Про царство Боже" Августин витворює образ правдивого державця й його чеснотливості і таким чином намалював уперше той образ князя, що став зразком для відповідного літературного жанру в середньовічному письменстві, і вплинув на поведінку християнських владарів за Середньовічної доби. Як підкреслює бл.Августин, "без справжньої побожності, тобто без

справжнього вшанування правдивого Бога, не можна мати справжньої доброчинності, бо жадна доброчинність не є правдива якщо вона служить людській славі"... ..Отож, якщо державою керує богобоязливий державець, то це є прояв милости Божої, тому що такі державці є носії державної доброчинності, з допомогою якої лише й можна провадити якнайкраще державу" /с.204/.

Наприкінці своєї статті, підсумовуючи, проф.Г.Конрад в заключному абзаці намагається визначити історичне місце бл.Августина в процесі розвитку християнського вчення про державу. Проф.Конрад пише: "Августин не є представником християнської імперської ідеї, що імперію римську звела на ступінь християнської імперії, як світової влади, заснованої божим Провидінням для поширення і охорони християнської віри, для забезпечення справедливості й мира. Але Августин з своїм ученням про царство Боже на землі підготував перехід до середньовічної концепції "Корпус'а крістіанум", за яким християнство становить собою універсальну єдність, що знаходить свої державні межі в римській імперії" /с.205/.

Дозволимо на цьому спинитись і далі не цитувати.Цей останній абзац в статті проф.Г.Конрада "Державне вчення бл. Августина" вносить цілковиту ясність в суть справи, хоч і проти наміру автора. Аджеж, як видно з зауваження проф.Конрада, середньовічне вчення про царство Боже, як християнізовану римську імперію, не має нічого спільного з Августиновим вченням про Царство Боже. Середньовіччя вклало імперський сенс в метафізично-етичне вчення бл.Августина, для якого, як це було зазначено ще на початку, Царство Боже не було рівнозначне Церкві, як і держава - поняттям рівнозначним Царству Диявольському. Тим важливіше було б розглянути вчення бл.Августина про церкву в його православних основах, чого, розуміється, проф.Герман Конрад не зробив.

---.---.---.---

ВИДАННЯ БРАТСТВА СВ.ПОКРОВИ ПРИ УАПЦ
В МЮНХЕНІ

- Число 2. Проф.Г.Ващенко: "Християнство й майбутнє людства". Мюнхен 1946 р. На вступі "Слово від Братства Св.Покрови /I-II; I+I9/. Зміст: Християнська мораль, зміст християнської моралі, християнські доброчинності: християнська віра, християнська надія, християнська любов, християнство і майбутнє людства.
- Число 3. Проф.Н.Василенко: "Братство на Україні" /минуле і сучасне/. Мюнхен 1947. Передне слово - Проф.П.Колісний /I+IУ/. Зміст: православні Братства на Україні /минуле і сучасне /5+I3/.
- Число 4. Проф.Г.Ващенко: "Завдання виховання української молоді" - Мюнхен 1947 р. з передмовою проф.д-ра Олександра Кушчицького - /I+II; 3+43/.

Зміст: Про загально-європейський ідеал виховання, ідеал націонал-соціалістичного виховання, комуністичний ідеал виховання, традиційний український ідеал людини, ідеал людини в українській народній пісні; сучасні завдання освіти й виховання української молоді, завдання, що стоять перед українським народом, властивості українців і причини наших невдач, завдання гармонійного виховання української молоді.

Перед нами три книжечки – циклоstileвого видання "Бібліотеки Братства св.Покрови при УАПЦ в Мюнхені. Назви авторів – свідчать за праці. Автори цих праць відомі українські наукові авторитети з галузі історії та педагогіки. Тому не будемо займатися критичною оцінкою праць. Зрештою дві з них /ч.3-4/ попереджені вступним словом. Праця проф.д-р Н.Василенко-Полонської – словом проф.П.Колісного, – праця проф.Г.Ващенка – словом д-р О.Кульчицького, що становить так би мовити рецензії праць. Від себе додамо лише, що то праці цілком оригінальні, багаті на історичний, психологічно-педагогічний і богословський матеріал, – і як такі являються великим вкладом в розроблення нашої української наукової думки на скитальщині.

Нас цікавить наступне питання. Наскільки ці праці своїм змістом відповідають ідеологічним та істотним завданням Братства, поданим у "Слові від Братства Св.Покрови", уміщеному замість передмови до праці проф.Г.Ващенка: "Християнство й майбутнє людства".

У "Слові" читаємо: "...Друга світова війна разом з жахливою руїною матеріальною, з нечуванним у дотеперішній історії знищенням культурних цінностей, страшними стражданнями цілих народів спричинила особливе поглиблення духової кризи, втрату основ моралі та етики, забуття основних принципів, які вирішують життя одиниці, суспільств і народів – принципів людяності. Братство Св.Покрови ставить собі за святе завдання провадити широку релігійну працю серед нашої еміграції, працю в напрямку глибокого сприймання ідей Христа...розбудження в наших массах притаєаних їм від віків – глибоких сил моральних, опертих на ідеї християнізму... Братство Св.Покрови ставить собі за завдання оживлення традицій з періодів нашої слави, коли церква і народ становили одну цілість, коли служення Богові було рівнозначне зі служенням народові... Для започаткування цієї суспільно-релігійної і релігійно-педагогічної праці намічено цілий ряд науково-популярних рефератів та видання цілої низки книжок і брошур на релігійно-світоглядіві теми..."

Що ж приносять нам видання Братства?

Розглянемо: В першій праці – проф.Г.Ващенка: "Християнство і майбутнє людства" – після докладної переконливої аналізи християнської моралі, її принципів та основ – читач розуміє, що не тільки сучасне, але й майбутнє людства без засад християнської моралі приречено на духову пустку, рівнозначну загибелі – грізним "мemento" якою була пережита людством друга світова війна, яка розпочалась і провадилась не за світлі християнські ідеали, а за владу темряви, зла... Рушійними силами у ній стали: "ненависть, пекельне прагнення до влади, стремління захопити найбільше матеріальних благ ціною крові мільйонів"... де "гідність людини втопталася в багно так, як ніколи не топталася в попередніх війнах..." /стор.16/.

В праці проф.д-р Н.Василенко-Полонської – на історичній

канві минувшини – місії Братств в Україні – з природженою автор-ці легкістю стилю – мережаться сучасні завдання братських орга-нізацій в боротьбі не з конфесійними ворогами, а іншими, якими під сучасну пору є: "релігійна байдужість, одірваність від церк-ви нашої громади, розрив з основними традиціями української цер-кви... В цій боротьбі, як в ХУІ-ХУІІ ст., братства повинні прийти на допомогу Церкві". /стор. 13/.

В останній книжці – праці проф. Г. Вашенка "Завдання вихован-ня української молоді" – поруч з багатим психологічно-педагогіч-ним матеріалом – щодо виховного ідеалу взагалі, а українського зокрема, – автор дає нові напрямні в царині педагогіки, що за висловом проф. д-р Ол. Кульчицького становить "зародок національ-ної педагогіки /Передмова, стор. I/ – , ідеалом якої являється служба Богові й Батьківщині. До педагогів, які різблять харак-тер одиниць, до наших педагогів, яким довірений національний скарб – душа молоді – автор кличе: "Перша абсолютна вартість для молоді є Бог, друга Б а т ь к і в щ и н а". /стор. 37/, а в другому місці читаємо: "...Друге завдання виховання молоді /перше за автором – фантазія і логічне мислення – примітка наша – це виховання релігійно-моральне. Важливість його підкреслює-ся уже тим гаслом, що ми кладемо в основу виховання української молоді. Це гасло – служба Богові й Батьківщині. Історія показує, що тривка мораль може бути побудована лише на релігійних за-садах. Коли мораль будується на засадах користи, щастя та інше, то вона кінець-кінцем обертається в мораль егоїзму, себто пере-стає бути справжньою мораллю. Лише віра в Бога і безсмертя люд-ської душі можуть бути основою високої моралі, що не знає ком-премісів і має абсолютний характер". /Там же стор. 42/.

Отже, на поставлене нами угорі питання, можемо цілком пев-но відповісти – т а к . Братство виданням лише цих праць по-казало, що завдання, які поставило собі, поступово реалізує . Український читач зазнайомившись з виданнями Братства, – не тіль-ки поглибить свій християнський релігійно-моральний світогляд , та збагатить знання з історії, психології, богословія, педагогі-ки, але й знайде там відповідь на питання, які три вожать на сьо-годні душу нашої еміграції.

Тому видавничу справа Братства при бракові у нас на скита-льщині релігійної преси /бо ж не маємо на жаль жодного ліценці-ованого релігійного видавництва/ треба лише привітати й побажа-ти в цій ділянці Братству успіхів, – а всім нашим релігійним у-становам слід допомогти в розповсюдженні братських видань .

На майбутнє, на маргінесі істотних видань Братства в кара-ктері побажання – нам хотілось би внести маленьку корективу . Братство, яке становить складову частину нашого церковного ор-ганізму на скитальщині повинно мати за свою ближчу ціль: погли-блення нашого п р а в о с л а в н о г о релігійно-морально-го світогляду та д о б р о нашої Автокефальної Української Православної Церкви .

На нашу думку, не слід вдаватися, так би мовити в "панхри-стіянізм", бо за всі ці "пан-ізми" наш нарід тяжко покутує ще й досі. Це ж ділянка праці Братства – на нашу думку – найістот-ніша – в "Слові від Братства" – майже зовсім не заторкнута та не підкреслена. Як деталь: назва "православний", що становить основну ознаку нашого релігійно-морального світогляду – в ціло-му "Слові від Братства" вжито о д и н р а з і то лише в офі-ційній назві Братства. Там часом цитовані праці християнську мораль та історію подають в аспекті сучасного православному. Отже

слід це узгіднити. Крім того, на нашу думку, нема підстав зовсім обезцінювати і наш загальний національний, культурний до-робок на скитальщині, як це зазначено в "Слові" — бо не тільки про партійні свари, але й багато позиточного можемо ми вичи-тати в нашій українській пресі. Перебільшення свідчить лише про несутєвість критики.

На закінчення кілька слів що до самої техніки видання. Ми цілком свідомі виданих труднощів та всіх недотягнень цикльо-стилевого видання. Тому тим більша заслуга Братства, що воно спроможне на видавництво. Але коли Братство ставить перед со-бою високі завдання в широкому масштабі, то мусить їх дотриму-вати і в деталях. А цього, на жаль, бракує. Візьмім, напр., пра-цю проф. д-р Н. Василенко-Полонської. Те, що на окладинці надру-ковано "Братство" на Україні — минуле і сучасне, а на титуло-вій сторінці "Братства" на Україні — минуле і сучасне — відно-симо на звичайний друкарський недогляд. Але те, що на окла-динці надруковано ім'я автора "Проф. Н. Василенко", а на титуло-вій сторінці "проф. д-р Н. Полонська", а до того у наголовку са-мої праці надруковано "П р а в о с л а в н і" Братства на Ук-раїні минуле та сучасне — цього ніяк не можемо віднести на рахунок друкарського недогляду. Крім того у передньому слові /там же/ читаємо таке речення: "Саме тепер відродження Церков-них Братств з їх славними традиціями, але з дещо іншими функ-ціями і ідейним спрямуванням праці /sic!/.
Стож, більше уваги до коректури.

Загальне, одначе, враження від видань Братства цілком по-зитивне. Гарна оформлена окладинка, чіткість друку та охайність видання свідчить про той пієтизм, з яким видавництво ставить-ся до своїх завдань. Передмова до кожної праці вводить читача у тему й полекшує йому зрозуміння її.

При теперішньому голоді на добру, а зокрема релігійно-сві-тоглядову книгу — видання Братства можна рекомендувати не тіль-ки як здорову релігійно-моральну літературу для широкого зага-лу, але також, як наукові підручники для студентів Богословсь-ко-Педагогічної Академії УАПЦ.

Бажаємо успіхів Братству Св. Покрови і його видавничій ді-яльності.

Православний Богослов
/Прот. Дубицький/

БІБЛІОГРАФІЯ

Вийшли з друку книжки:

- Проф. Н. Василенко-Полонська : Братство на Україні минуле й сучасне
Мюнхен, 1947. /Цикл./
- Проф. Г. Ващенко: Завдання виховання української молоді, Мюнхен,
1947. /Цикл./
- М. С. Религия и наука. Мюнхен, 1947. /Цикл./
- Митрополит Іларіон. Легенди світу. Париж, 1946.
- Митрополит Іларіон: Марія Єгиптянка, Париж 1947.

КОНКУРС НА ПИСАННЯ СПОМИНІВ
ГРОШЕВІ НАГОРОДИ.

За минулих вісім літ над Європою пролетіло багато важливих подій. Чимало з тих подій зачепило й життя українців та України. Все те великої ваги для нас і для будучих поколінь. Тому потрібно писати спомини пережитого, бо особисті спомини нероз'яснені якнайкраще освітлюють історичні події.

Знаючи, якої великої ваги будуть записані спогади для нас і для будучих поколінь, особливо для істориків, науковців, письменників та культурних діячів, — Осередок Української Культури й Освіти з осідком у Вінніпегу в Канаді, оцим розписує конкурс на писання споминів. Потрібно освітлення на недавні події з усіх боків. Отже хай пишуть спомини: громадські діячі, учителі, науковці, різного рода фахівці, та взагалі люди з різної ділянки життя. Кожний хай пише спомини так, як вмів і як може. Для охорони деяких осіб, згаданих у споминах, можна назвати прибраними назвами. Ключ до таких імен треба вислати до Осередку окремо.

Всі спомини будуть прочитані Конкурсною Комісією. Склад цієї Комісії буде оповішений пізніше. Всі спомини будуть зберігатися в Музею й Бібліотеці Осередку. Авторам найкращих споминів будуть призначені грошові нагороди. Найкращі спомини можуть бути й видрукувані.

Нагороди за спомини такі: перша нагорода 75 доларів, друга нагорода 50 доларів, третя нагорода 25 доларів, і 3 нагороди по 10 доларів кожна.

Спомини надсилайте просто до:

Museum and Library
Ukrainian Cultural and Educational Centre
P.O. Box 3095,
Winnipeg, Man., Canada

З М І С Т :

I.

1. Дні великого релігійного піднесення і наснаги	5
2. Іматрикуляція студентів та інавгурація праці Товариства Студентів Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ	8
3. Слово Архиспископа Михаїла, урядуючого Куратора Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ, виголошена в день іматрикуляції студентів та інавгурації праці Товариства Студентів Академії 12.5.1947 р. в присутності Високопресвященішого Митрополита Ієлікарна та членів Собору Єпископів, Ректорату та Професорів Академії	9
4. Промова Ректора Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ Проф.П.Ковалева, виголошена в день іматрикуляції студентів та інавгурації Товариства Студентів Академії дня 12.5.1947 р.	10
5. Студ.В.Івашук: Напрямні праці Товариства Студентів Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ	11
6. Праця Богословсько-Педагогічної Академії УАПЦ	15
7. Друге наукове засідання Богословського Факультету	17

II.

1. Проф.П.Ковалів: Ранні джерела церковно-літературної мови	20
2. Проф.Д-р Н.Василенко-Полонська: Київський Митрополит Іларіон	24
3. Проф.Д-р С.Сглоблін: Варлаам Шишацький /1751-1820/	28
4. Проф.Г.Вашенко: Наукова підготовка богослова	33
5. Проф.Я.Моралевич: Висока Богословська Школа в Києві	37
6. С.Протопресв.П.Калинович: Сила Воскресіння	40
7. Проф.В.Петров: З новітньої богословської літератури	43

III.

1. Рецензії	46
2. Бібліографія	49
3. Оголошення	50

---:---:---:---:---:---

Редагує Колегія

Техн.Редакт.та Адміністратор: В.Івашук
